

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

- Художні твори
- Творчі завдання

4
клас

і посібники»

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

4 клас

- Художні твори
- Творчі завдання

*Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах
комісією з педагогіки та методики початкового навчання
Науково-методичної ради з питань освіти
Міністерства освіти і науки України*

Тернопіль
Видавництво «Підручники і посібники»
2016

УДК 373.3
ББК 81.2УКР-93
П 47

Редактор *Олена Стефанишин*
Літературний редактор *Людмила Олійник*
Художник *Оксана Корнєєва*
Випусковий редактор *Олена Стефанишин*

Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах
комісією з педагогіки та методики початкового навчання
Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України
(лист ІІТЗО від 25.06.2015 №14.1/12-Г-641)

П 47 **Позакласне читання. 4 клас /** Упорядкування:
Кордуба Н., Стрихар М. — Тернопіль : Підручники і посіб-
ники, 2016. — 128 с.

ISBN 978-966-07-1736-7

Збірка містить науково-пізнавальні, художні твори українських та зарубіжних авторів, казки, приказки, прислів'я, загадки на теми для позакласного читання, передбачені шкільною програмою. Творчі й логічні завдання в кінці кожної теми допоможуть дітям краще зрозуміти прочитане. На останніх сторінках книжки діти знайдуть норми техніки читання, «гілочки росту» з читання.

Посібник призначений учням, учителям, батькам, вихователям, студентам, усім, хто цікавиться питанням навчання, виховання і розвитку дітей.

УДК 373.3
ББК 81.2УКР-93

ISBN 978-966-07-1736-7

© Кордуба Н., Стрихар М., 2015

РОСТИ КНИГОЛЮБОМ

Книги — морська глибина:
Хто в них пірне аж до дна,
Той, хоч і труду мав досить,
Дивнії перли виносить.

Іван Франко

Книги — мов ріки, які наповнюють собою увесь світ. Це джерело мудрості, в книгах — бездонна глибина...

З «Повісті минулих літ»

У книги люди, наче бджоли в соти,
Знесли духовний, чародійний мед...

Дмитро Павличко

Як книжка прийшла до людей

У стародавні часи на землі не було книжок, бо люди ще не вміли їх робити. Але потреба записувати, передавати іншим якісь відомості, досвід, знання виникла у людей дуже давно. Тож «сторінками» найдавніших книжок ставали камені, стіни печер, сокири, вояцькі щити. Писали на всьому. Бо ж не було тоді ані паперу, ані пер чи олівців, не знали люди і літер — їх замінювали малюнки.

Згодом люди винайшли перші абетки, додумалися писати на глиняних табличках, які потім сушили й випалювали на вогні. Та хіба на таких сторінках-цеглинках багато напишеш? До того ж ці книжки були важкі та незугарні! Коли, скажімо, якийсь учений збирався в дорогу і брав із собою дві-три такі «книги», йому був потрібен віз.

З часом люди навчилися робити зручні й легкі книжки з тонкої козячої або телячої шкіри. Першу таку книжку зробили в Малій Азії, у стародавньому місті Пергамі в II ст. до н. е. Через те папір зі шкіри й назвали пергаментом. Але ці книжки були дуже дорогі. На виготовлення однієї книжки потрібні були шкури з цілої череди телят. Отож люди шукали, з чого робити книги, щоб вони були дешеві й простіші.

І знайшли. У далекій Африці на берегах повноводних річок простягнулися нескінченні зарості болотяної рослини — папірусу. Той папірус люди використовували на будівництві. Якось один чоловік лагодив хату. Розрізав стеблину папірусу, витяг волокнисту серцевину, поклав на осонні. Через деякий час він спостеріг, що волокна перетворилися на сухі вузьенькі стрічки. Ще більше здивувався чоловік, побачивши, що стрічки добре вбирають фарбу. Значить, на папірусі можна писати!

Відтоді з'явилися книжки, а краще сказати — сувої з папірусу. Писати на сухих стеблах папірусу було зручно, але за декілька років такі «книги» ламалися і розсипалися.

Невблаганний час доніс до наших днів не так уже й багато стародавніх книжок і свідчень того, як жила книга на території нашої країни.

І все ж з певністю можна сказати, що книжка ще за часів Київської Русі була у великій пошані. Відомий школярам з історії київський князь Володимир Великий (жив він 1000 років тому) відкривав школи, спеціальні майстерні, де переписували, розмножували книги. А в часи князювання Ярослава Мудрого у Києві при Софійському соборі засновується перша у Київській Русі книгозбірня.

Сиділи переписувачі в соборі, переписували книги, перекладали з інших мов. Потім з Києва книги потрапляли до інших міст. А варто нагадати, що коштували тоді книги дуже дорого, виготовлялися вони з пергаменту. А ще ж палітурка! Її оздоблювали коштовним камінням, золотом, сріблом. Тому й не дивно, що до полиці книгу частенько прикріплювали ланцюгом.

З «Повісті минулих літ» — нашого славного літопису — ми дізнаємось про таке: «Любив Ярослав книги, читав їх часто і вдень і вночі. І зібрав скорописців багато, і перекладали вони з грецького на слов'янське письмо. Велика-бо користь від навчання книжного. Книги — мов ріки, які наповнюють собою увесь світ; це — джерело мудрості, в книгах — бездонна глибина, ми ними втішаємося в печалі, в книгах — світило мудрості... І якщо старанно пошукати в книгах мудрість, то знайдеш велику втіху і користь для своєї душі».

Шкода, що книги з бібліотеки Ярослава Мудрого не дійшли до нас. Після захоплення Києва ханом Батиєм у 1240 році доля їх невідома. Є припущення про те, що кияни надійно заховали від ворогів цей безцінний скарб. Де саме? Поки що невідомо. Може, комусь з наших читачів поталанить: виросте, вивчиться і знайде книгозбірню, свідчення віків про давню культуру наших предків.

Про бібліотеку, засновану в далекому XI столітті, нам нагадує пам'ятний знак, встановлений на території заповідника «Софійський музей». На камені зображено Ярослава з книжкою в руках і викарбувано рядки з літопису: «Року 6545 (1037) Ярослав цей, син Володимира, засіяв книжними словами серця вірних людей. Велика ж бо користь людині від учення книжного».

У XIII ст. в Європі навчилися виготовляти папір, схожий на той, яким користуємося і сьогодні. У середині XV ст. в Німеччині запрацював перший у Європі друкарський верстат майстра Йоганна Гутенберга. Літери для друку виготовлялися з металу. З літер складалися слова, цілі рядки, сторінки. І такі металеві літери слугували довго. До того ж верстат Гутенберга був механізований, що дуже прискорювало друкування книжок.

Відтоді друкарні з'являються в різних містах і країнах. Відомий білоруський просвітник і перекладач Франциск Скорина організовує друкування книжок у Празі й Вільнюсі. 19 квітня 1563 року чудові майстри Іван Федоров і Петро Мстиславець у Москві почали складання першої датованої російської друкованої книги — «Апостол». Тепер уже не писець виводив від руки, а майстер-друкар складав літеру до літери, рядок до рядка. Потім металеві рядки складав — верстав — у сторінку і вставляв до спеціальної рамки. Помічник Івана Федорова Мстиславець ніс рамку з рядками майбутньої книги до друкарського верстата. Змастивши чорною фарбою шрифт тексту, він клав на нього аркуш чистого паперу і міцно притискав його пресом. Сторінку віддруковано!

Згодом Іван Федоров переїздить до Львова, де продовжує свою благородну справу. За своє життя він видрукував лише декілька книжок (серед яких є і перший слов'янський «Буквар»), але його робота й досі з вдячністю згадується усіма.

Сам Іван Федоров любив говорити: «Маю я замість плуга знаряддя для майстерності рук своїх, замість житніх зерен повинен я духовне насіння розсівати по світі і всім роздавати належну їм духовну поживу». Недарма на могилі першодрукаря у Львові викарбувано напис: «Друкар книг, перед тим небачених».

Олександр Єфімов

3 чого складається книга

Кожна книжка є результатом великої колективної роботи авторів і рецензентів, редакторів і художників, працівників видавництва і друкарень.

Створену книгу автор подає до видавництва у вигляді рукопису. Видавництво рецензує твір. Технічний і художній редактори видавництва вирішують, як саме треба видати книгу, тобто яким форматом, на якому папері, якими шрифтами книга буде надрукована, які міститиме ілюстрації, як взагалі книга буде оформлена. Видавництво встановлює також ціну книги.

Друкування книг, тобто виготовлення потрібної кількості друкованих аркушів, здійснюється на друкарських машинах.

Після того як сторінки книги надруковані, починають палітурно-брошурувальні роботи, тобто розрізання надрукованих аркушів, фальцювання* їх, збирання зошитів у книжкові блоки, зшивання блоків, уміщування книжкових блоків в обкладинки або палітурки, обрізування книг тощо.

Роботу з книгою треба розпочинати з ознайомлення з нею. Ознайомлення з книгою починається з її титульного аркуша. Це слово походить від латинського *titulus* [тітулус] — напис. На ньому вказують автора, назву, черговість видання, місце і рік видання. Усе, що можна дізнатися про книжку не читаючи, належить до її довідкового апарату:

- титульний аркуш;
- зміст;
- передмова;
- післямова;
- прикнижна анотація;
- ілюстрації або фотографії.

У кінці книги або на звороті її титульної сторінки вміщують так звані випускні дані: прізвище автора, назву книги, прізвища осіб, які брали участь у випуску книги, дати передачі рукопису до друкарні та підписання книги до друку, формат паперу, на якому

надруковано книгу, ціну книги, назву й адресу видавництва і друкарні та деякі інші відомості.

Багато для характеристики книги може дати видавнича анотація, яку вміщують на звороті титульної сторінки або в іншому місці книги.

Кожна книга має свою внутрішню структуру. У ній може бути вступ, частини, глави, розділи тощо. На кожній сторінці текст поділяється на абзаци. У кінці або на початку книги дається зміст — перелік заголовків, розділів та інших частин книги із зазначенням сторінок, на яких вони починаються. Зміст є своєрідним планом книги, він допомагає розшукувати потрібні матеріали в книзі і дає уявлення про її структуру.

Передмова, як і післямова, не є обов'язковою в кожній книжці, але, як правило, є в багатьох виданнях. Передмову частіше пише автор або редактор. Вона іноді нагадує розширену анотацію. Післямова найчастіше є в книгах, зміст яких наче не закінчено, або якщо доля книжки чи її автора вимагає додаткових пояснень.

Для полегшення роботи з книгою і розшуку потрібних матеріалів у ній деякі видання мають так званий допоміжний апарат. До нього належать коментарі, примітки, предметні, іменні та географічні покажчики, словники термінів, календарі подій, хронологічні таблиці, списки літератури тощо.

Багато видань містять бібліографічні матеріали, списки використаної автором або рекомендованої літератури. Списки літератури друкують наприкінці книги або в кінці окремих її розділів, бібліографічні посилання вміщують у кінці сторінок або в кінці розділів, статей чи в кінці книги.

За Свиридом Андрухівим

Тлумачний словничок

Фальцювання — згинання друкованих аркушів у певній послідовності.

Завдання

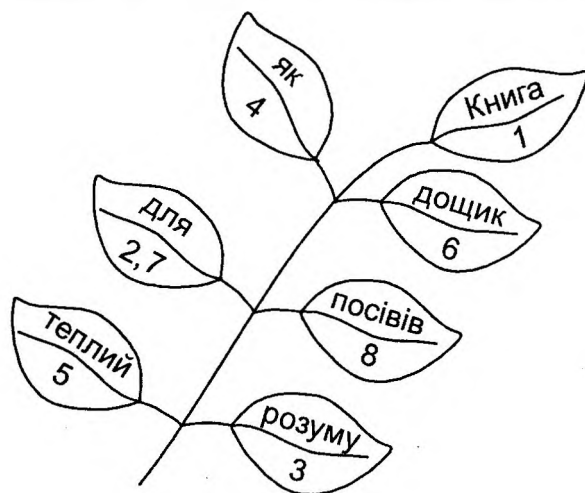
1. Запиши у свій словничок.

Книга (від скандинавського слова *кеннінг* — знак) — тобто та, що надрукована за допомогою особливих знаків — букв.

Зошит — назва походить від слова *зошитий* (так в давнину вимовляли слово *зшитий*), тобто це аркуші паперу, зшиті між собою.

Альбом — це книжка або зошит призначені для малювання, фотографій, зберігання марок, репродукцій картин тощо. Походить від латинського слова *альбус* — «білий».

2. Розташуй слова відповідно до вказаних чисел і прочитай.

3. Відгадай загадки.

- Мовчить, а сто нерозумних навчить.
- Паперовий кораблик щодня перевозить у трюмах знання, після плавання цей корабель повертається в рідний портфель.

4. Поєднай тлумачення з відповідним словом.

Папірус	•	•	тонка козяча або теляча вичинена шкіра
Анотація	•	•	обкладинка книжки з цупкого матеріалу
Пергамент	•	•	перелік назв і розділів
Зміст	•	•	болотяна рослина, що росте на берегах річок Африки
Палітурка	•	•	короткий опис книги, який вміщено на її початку або наприкінці

5. Цікаво знати!

- Найбільша книга знаходиться в одній із бібліотек Нью-Йорка. Її ширина 3 м, товщина — 1 м. Гортати її можна тільки за допомогою спеціальної арматури¹.
- Найменша книжка видана в 1896 році в італійському місті Падуя. Її розмір 16 мм x 11 мм, що дорівнює приблизно розміру нігтя на великому пальці руки.
- Одна з найбільших бібліотек світу — Національна бібліотека Конгресу США. Заснована вона в 1800 році. Її книжковий фонд налічує 40 мільйонів примірників.
- Найбільша бібліотека в Україні — Національна бібліотека імені В. І. Вернадського. Заснована вона в 1714 році.
- Найменша у світі бібліотека розташована в індійському місті Амрісторе. У ній є одна книжка.

¹ Арматура — сукупність допоміжних приладів, деталей, необхідних для роботи конструкції.

УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ

Ой видно село

Українська народна пісня

Ой, видно село, широке село під горою.
Ой, там ідуть стрільці, січовії стрільці до бою.
Попереду ідуть самі отамани.
Хто охоту має, хай йде з нами.
Ха-ха, ха-ха, ха-ха-ха,
Хто охоту має, хай йде з нами.

Ой, видно село, широке село під горою,
Ой, там ідуть стрільці, січовії стрільці до бою.
А хто піде з нами, буде славу мати,
Ми йдем за Україну воювати.
Ха-ха, ха-ха, ха-ха-ха,
Йдем за Україну воювати.

Вийшли в поле косарі

Українська народна пісня

Вийшли в поле косарі
Косить ранком на зорі.
— Гей, нуте, косарі,
Бо не рано почали.
— Хоч не рано почали,
Так багато утяли.

До обіду покосили,
Гострі коси потупили.
— Гей, нуте, косарі,
Бо не рано почали.
— Хоч не рано почали,
Так багато утяли.

По обіді спочивали,
Потім коси поклепали.
— Гей, нуте, косарі,
Бо не рано почали.
— Хоч не рано почали,
Так багато утяли.

А ввечері холодком
Йшли додому всі рядком,
— Гей, нуте, косарі,
Бо не рано почали.
— Хоч не рано почали,
Так багато утяли.

У Вифлеємі в стайні, на сіні,
Христос родився всім на спасіння!

Люди, радійте, Христа вітайте,
Божому Сину славу віддайте!

Слава на небі Богу Святому,
На землі спокій роду людському!

Прийшли щедрувати до вашої хати.
Щедрий вечір, добрий вечір!
Тут живе господар — багатства володар,
Щедрий вечір, добрий вечір!
А його багатство — золотії руки.
Щедрий вечір, добрий вечір!
А його потіха — хорошії діти.
Щедрий вечір, добрий вечір!

Кривий Ріг

Народний переказ

Був собі кривий козак на прізвище Ріг. І мав він шинок на Кодацькій дорозі, що йшла аж у саму Січ. Там є й могила, що зветься Баба. То кожний подорожній, було, їде та й повертає в шинок до кривого козака Рога. Кажуть, було: «Чи ще далеко нам їхати?» — «Та їдьмо аж до кривого Рога, а там щось перекусимо та й спочинемо». То згодом і все поселення, яке з'явилося на цьому місці, назвали Кривим Рогом.

Чудодійна криниця

Народна усмішка

Жив один дід з бабою — старі-старі.

От пішов раз дід у степ на полювання. Ходив-ходив і нічого не вбив. Аж дивиться: криниця! Він узяв, напився води, а тоді ще й умився — і став молодий! Тоді він зараз же й додому. А баба його насилу впізнала.

Дід і послав бабу, щоб теж умилася та помолоділа. А баба зраділа! Аж побігла!

Побігла — й нема. Дід ждав-ждав, а баби все нема та й нема. Пішов він тоді до криниці її відшукувати. Прийшов до криниці — нема, тільки якась за дівчинка цяцьками грається.

А то ж і була його баба. Як прийшла вона до криниці та як допалась умиватися, то вмивалась, аж поки дитиною не стала.

Язиката Хвеська

Українська народна казка

Нема гірше од того чоловіка, що не вмiє язика за зубами вдержати! А найбільше лихо з жінками. Тільки що почує — зараз уже й задзвонила по всьому селу. «Ой, кумасю рідненька, що я чула! Та тільки глядіть, нікому не кажіть, бо це таке, що нікому й знати не можна, я це вам тільки!» І почала! А кума почула та другій кумі, а та — третій, а третя — п'ятій, десятій, і ото вже всі про те знають, чого не треба нікому знати.

От були собі чоловік і жінка, Петро і Хвеська. І гарна б жінка була Хвеська, усім гарна, та тільки на язык швидка. Що не каже їй чоловік, усе своїм довгим язиком розплеще*. Просто хоч нічого їй не кажи! Уже її чоловік і прохав, і вмовляв, і сердився — ніщо не помагає!

От раз поїхав Петро та й виорав гроші, скарб. А було це ще за панщини. І думає він: «Як довідається економ*, то відніме*. А довідається неминуче, бо від Хвеськи не сховаєшся, вона по всьому селу рознесе. Що його робити?»

Дунав, дунав, бідний, та й надунав.

— Треба, — каже, — відучити жінку від такої поганої звички. Та й гроші щоб не пропали.

От взяв він ті гроші, привіз їх додому, заховав, а жінці нічого й не каже.

А другого дня Петро — на базар. Купив там трохи не з лантух бубликів та зайця застреленого, а вертаючись з базару, повернув до річки та витяг з ятерів* та з верші* рибу, а зайця вкинув у вершу.

Тоді рибу ту одніс у ліс і порозкидав попід кущами, а бублики взяв та й почіпляв на груші, що на краю лісу стояла. Тоді вертається додому. Пообідали з жінкою, от він і каже їй:

— Жінко, а ходімо в ліс, пошукаємо, чи не знайдемо там риби, то позбираємо!

А Хвеська каже:

— Що це ти, чоловіче, здурів, чи що? Хіба ж таки буває у лісі риба?

— Авжеж буває, — каже Петро. — Здається, сьогодні ліс притхнувся*, то ми й назбираємо риби. Ось ходім лиш!

Хвеська не вірить, а все ж пішла. Приходять у ліс, коли так: то під тим, то під тим кущем лежить риба. Петро тоді й каже:

— А що, Хвесько? Не казав я тобі?

— Оце диво! — говорить вона. — І родилася, і хрестилася, а такого дива не бачила!

— Ну, добре, — каже Петро, — ходім лишень до річки, чи не піймався часом заєць у ятір або в вершу!

— Тю на тебе, чоловіче! Чи ти не здурів? — каже Хвеська. — Де ж таки видано, щоб зайці у верші ловились?

— Не видано! Отже, ти й риби в лісі не бачила, а єсть же! Ходім лиш! — каже він.

Пішли... Виходять на узлісся, аж стоїть груша і на ній бубликів рясно — аж віти гнуться. Хвеська й кричить:

— Чоловіче, чоловіче! Чи бачиш — бублики на груші!

— Та бачу, — каже чоловік, — то що?

— Та як же так: бублики на груші! Хіба ж таки бублики ростуть на груші?

— Звісно, не ростуть, — каже він. — А то, мабуть, бублейна хмара йшла та й зачепила ліс — оце й zostалися бублики.

— Нумо же, чоловіче, струшувати!

Струсили, ідуть до річки. Витяг чоловік ятір — нема нічого, витягає другий — нема; тоді тягне вершу, аж у ній заєць.

— Ох, ти ж, моя ненько! — аж скрикнула Хвеська. — Заєць у верші! І родилась, і хрестилась, такого не бачила!

— То що, що не бачила? — каже Петро. — Не бачила, то побачиш! Ходім лиш додому, а то вже пізно.

Ото позабирали все та й пішли. Приходять додому, жінка й почала:

— І що то, чоловіче, за день такий! І родилась, і хрестилась, такого зроду не бачила: риба в лісі, заєць у верші, бублики на груші!

— Це ще нічого, — каже Петро, — от що диво, що я сьогодні й гроші знайшов.

— Та ну?

— Їй-бо, знайшов!

— А де ж вони, чоловіче?

— Та ось! — витягає ті гроші.

— Отепер же, чоловіче, будемо ми багаті!

— Будемо, — каже чоловік, — та не дуже, бо як економ довідається, то зараз відніме.

— От! — каже жінка. — А як він довідається? Я нікому не скажу!

— Гляди ж, жінко, не кажи, а то буде нам лихо. Та гляди, не кажи нікому й про те, що ми в лісі та в річці знаходили, бо люди як довідаються, то догадаються, що я гроші знайшов.

Отак Петро каже, жартуючи, а Хвеська:

— Добре, — каже, — нікому в світі не скажу!

Ото вже надвечір чути галас, гомін на селі.

— Чоловіче, що то таке? — Хвеська питається. — Я піду та подивлюсь!

— От не дивись та не слухай поганого, — каже Петро.

А Хвеська:

— Та ну-бо, Петрику, голубчику, рідненький, скажи!

— Та то, — каже чоловік, — наш пан економ та покрав у пана ковбаси, то тепер його по селу водять та ковбасами б'ють, щоб більше не крав!

Це ж чоловік так собі, на сміх вигадує, а Хвеська вже й повірила, вже й кортить їй.

— Ох, лишенько! Побіжу я до куми Меланки та розкажу! — та так і схопилася з місця.

— От не ходи краще та сиди дома! — каже чоловік. — Хіба ти не знаєш нашого економа? Він як довідається, що ти про нього таке розказувала, то й тебе, й мене з'їсть.

Хвеська послухалась і не пішла. Ото й терпить вона, не каже нічого про ті гроші день чи два, а далі таки не втерпіла — як-таки про своє щастя не розказати? І побігла до куми Меланки.

Прибігла, «добридень» сказала, сіла. Сидить; хочеться сказати, та боїться.

А далі:

— Горе на світі убогому, хоч би й нам. Хотіла справити собі нові чоботи до свята, так нема за що.

А кума Меланка й собі:

— Що правда, то правда, кумасю, я ж кажу!..

А Хвеська не дає їй і доказати та зараз своє:

— Ну, та, може, бог дасть, скоро не будемо вбогі...

— Як то так? — питається кума Меланка, а сама вже й вуха нашорошила*.

— Ох, кумасю, не знаю, як і казать...

— Та кажіть-бо, кажіть, — умовляє кума Меланка.

— Та не знаю, як і казать, бо це діло таке, що нікому, нікому не велів чоловік казати*!

— Ох, ненько! Та хіба ж я така? Та я все одно, що стіна! — каже кума Меланка.

— Ну, кумасю, — каже Хвеська, — це все я вам тільки, та глядіть же — нікому, нікому!

Та й давай пошепки про ті гроші. Тільки Хвеська з хати, а кума Меланка за свиту* та до куми Пріськи:

— Ох, кумочко, чи ви чули?..

А тут свято трапилось, кума Пріська пішла до куми Марини, а в неї вже є кума Явдоха — то так, що вже й бесіда готова. Погуляли та й про Петрові гроші погомоніли.

А тут саме на той день Петро посварився за щось з Хвеською і добре-таки на неї нагримав. Вона тоді:

— Стривай же ти, такий-сякий! Коли так!..

І побігла, і все дзвонить по всьому селу*, що її чоловік нала-яв і трохи не бив, і що він гроші знайшов, і що він ховається з ними.

Ото день чи два проминуло — кличуть Петра в контору, до економа. Той на нього зараз як мокрим рядом:

— Кажи, такий-сякий, ти знайшов гроші?

— Ні, — каже Петро, — не знаходив.

— Як не знаходив? Адже твоя жінка каже!

— А що ж, пане, що моя жінка каже? Моя жінка не сповна розуму*, то вона чого й на світі нема — наплете!

— А так чи не так! — каже економ. — Покликать сюди жінку! Ото зараз по тую Хвеську. Приводять. Питається економ:

— Знайшов твій чоловік гроші?

— Знайшов, — каже, — паночку, знайшов!

— А що, — питається тоді економ у Петра, — бачиш?

— Та що ж, — каже той, — вона чого не наплете! А ви краще спитайте її, пане, коли це було.

— А коли це було? — питається економ.

— Еге! Коли! Саме тоді, як ліс притхнувся*, та ми ходили в ліс по рибу та під кожним кущем рибу збирали.

— А що далі скажеш? — питається Петро.

— Еге, що! Тепер уже не одбрешешся! Саме тоді й було, як ми рибу в лісі збирали і бублейна хмара йшла, і в лісі бубликів ми натрусили, і в вершу заєць піймався.

— Ото слухайте, пане, — каже Петро, — чи ж вона до діла плете? Нехай вона вам до пуття розкаже, коли і як те було.

— Еге, коли і як! Саме тоді, як увечері вас, милостивий пане, по селу водили...

— А чого мене водили по селу? — питається економ.

— Коли ж... вибачайте, пане. Уже коли питаєтесь, то казати-му. Тоді саме, як вас били ковбасами, що ви у пана покрали.

Як крикне ж економ:

— Ах ти, така-сяка! Як ти мені смієш таке казати? Візьміть її та дайте доброго хльосту*, щоб казна-чого не базікала!

Тут Петро заступився, почав просити, що його жінка не сповна розуму*.

Ото економ подумав, подумав — і справді дурна, — узяв та й пустив.

От ідуть вони вдвох, Хвеська з Петром. Він собі сміється в вуса, а вона й носа похнюпила, розчовпала, що вклéпалась. Прийшли додому, вона в плач:

— Так ти, — каже, — мене підвів!

— Хвесько, жінко моя люба! — каже Петро. — Не я тебе підвів, ти сама себе підвела! От не ляпай ніколи по-дурному язиком*, то нічого й не буде. А тепер не сердься та давай помирилося.

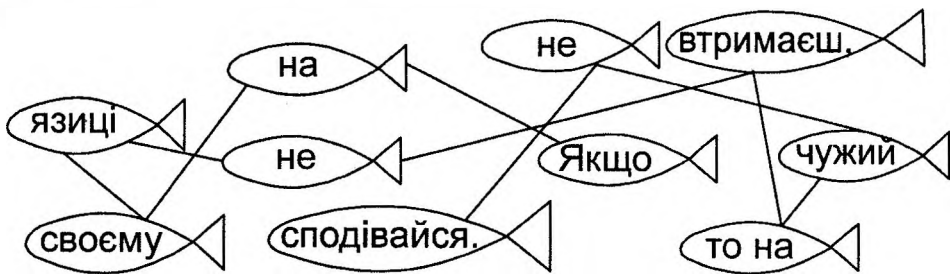
Ото й помирились. А Хвеська бачить, що лихо багато балакати, та й знишкла*.

Тлумачний словничок

- Еко́нó м — той, хто керує панським маєтком.
- Відні́ме — забере.
- Ве́рша, я́тір — риболовні знаряддя у вигляді сітки.
- Дзвони́ти село́ м — розказати усім у селі.
- До́брого хльо́сту да́ти — вибити.
- Зни́шкла — затихла, заспокоїлась.
- Язи́ко м розпле́ще — усе розповість, розкаже усім.
- Ланту́х — великий мішок із грубої тканини.
- Притхну́лась ри́ба — поганий запах від риби.
- Нашоро́шити ву́ха — прислухатись.
- Не велі́в каза́ти — заборонив розказувати.
- Сви́та — старовинний верхній жіночий та чоловічий одяг з домотканого сукна.
- Не сповна́ ро́зуму — не дуже розумна.
- Напле́сти — (тут) видумати, наговорити.

Завдання

1. Прочитай прислів'я.

МІФИ НАРОДІВ СВІТУ

Міфи Стародавньої Греції

Олімп

Високо на світлому Олімпі царює Зевс, оточений сонмом богів. Тут і дружина його Гера, і золотокудрий Аполлон з сестрою своєю Артемідою, і золота Афродіта, і могутня дочка Зевсова Афіна, і багато інших богів. Три прекрасні Ори охороняють вхід на високий Олімп і підіймають густу хмару, що закриває ворота, коли боги спускаються на землю або підносяться до світлих чертогів Зевса. Високо над Олімпом широко розкинулось блакитне бездонне небо, ллється з нього золоте світло. Ні дощу, ні снігу не буває в царстві Зевса; вічно там ясне, радісне літо. А нижче клубочуться хмари, часом закривають вони далеку землю. Там, на землі, весну і літо змінюють осінь і зима, радість і веселощі чергуються з нещастям і горем. Щоправда, і боги зазнають печалі, але вона швидко минає, і знову настає радість на Олімпі.

Бенкетують боги у своїх золотих чертогах*, збудованих сином Зевса Гефестом. Цар Зевс сидить на високому золотому троні. Величчю і гордо-спокійною свідомістю влади і могутності віє від мужнього, божественно прекрасного обличчя Зевса. Біля трону його богиня миру Ейрена і повсякчасна супутниця Зевса крилата богиня перемоги Ніке. Ось входить прекрасна велична богиня Гера, дружина Зевса. Зевс шанує свою дружину; пошаною оточують Геру, покровительку шлюбу, всі боги Олімпу. Коло трону Гери стоїть її посланниця, богиня райдуги, легкокрила Іріда, завжди готова швидко нестися на райдужних крилах виконувати веління Гери в найдальші краї Землі.

З Олімпу розсилає людям Зевс свої дари і стверджує на землі порядок і закони. В руках Зевса доля людей: щастя і нещастя, добро і зло, життя і смерть. Дві великі посудини стоять біля воріт палацу Зевса. В одній посудині дари добра, в другій — зла. Зевс черпає з них добро і зло й посилає людям. Горе тій людині, якій громовержець черпає дари тільки з тієї посудини, в якій зло. Горе і тій, що порушує встановлений Зевсом порядок на землі і не додержує його законів. Розгнівається великий Зевс, і страшно підійметься волосся в нього на голові, очі спалахнуть нестерпним блиском; махне він своєю десницею* — удари грому покотяться по всьому небу, блисне вогненна блискавка — і здригнеться високий Олімп.

Не сам Зевс охороняє закони. Біля його трону стоїть охоронниця законів богиня Феміда. Вона скликає з наказу громовержця збори богів на світлому Олімпі і збори на землі, пильнуючи, щоб не порушувався і закон.

Так панує оточений сонмом світлих богів на Олімпі великий цар людей і богів Зевс, охороняючи лад в усьому світі.

Переклад Миколи Куна

Тлумачний словничок

Черто́г — палац.

Десни́ця — права рука.

Посейдон і божества моря

Глибоко в безодні моря стоїть чудовий палац великого брата громовержця Зевса землетрясця Посейдона. Панує над морями Посейдон, і хвилі моря слухаються найменшого руху його руки, озброєної грізним тризубцем. Там, у глибині моря, живе з Посейдоном і його прекрасна дружина Амфітріта, дочка морського віщого старця Нерея, яку викрав великий володар морської глибини Посейдон в її батька. Одного разу він побачив, як водила вона танок зі своїми сестрами нереїдами на березі острова Наксосу. Захопився бог моря прекрасною Амфітрітою і хотів вивезти її на своїй колісниці. Але Амфітріта заховалася в титана Атласа, який тримає на своїх могутніх плечах небозвід. Довго не міг Посейдон знайти прекрасну дочку Нерея. Нарешті відкрив йому її притулок дельфін; за цю послугу Посейдон помістив дельфіна серед небесних сузір'їв. Посейдон викрав в Атласа прекрасну дочку Нерея й одружився з нею.

З того часу Амфітріта живе з чоловіком своїм Посейдоном у підводному палаці. Високо над палацом шумлять морські хвилі. Сонм морських божеств оточує Посейдона, покірний його волі. Серед них син Посейдона Тритон, який громовим звуком своєї сурми з раковини викликає грізні бурі. Серед божеств і прекрасні сестри Амфітріти — нереїди. Посейдон панує над морем. Коли він на своїй колісниці, запряженій чудовими кіньми, мчить по морю, тоді розступаються вічношумливі хвилі й дають дорогу володареві Посейдону. Рівний своєю вродою самому Зевсові, швидко мчить він по безбережному морю, а навколо нього грають дельфіни, риби випливають з морської глибини і товпляться навколо його колісниці. Коли ж махне Посейдон своїм грізним тризубцем, тоді, неначе гори, здіймаються морські хвилі, вкриті білими гребенями піни, і лютує на морі буря. Б'ються тоді з шумом морські вали об прибережні скелі і стрясають землю. Але простягає Посейдон свій тризубець над хвилями — і вони заспокоюються.

Вщухає буря, знову море спокійне, рівне, як дзеркало, і ледве чутно плюскочеться біля берега — синє, безкрає.

Багато божеств оточують великого Зевсового брата Посейдона; серед них віщий морський старець Нерей, який відає про всі глибокі таємниці майбутнього. Нерееві чужі неправда й обман; тільки правду відкриває він богам і смертним. Мудрі ті поради, які дає віщий старець. П'ятдесят прекрасних дочок у Нерей. Весело хлюпочуться юні нерейди в хвилях моря, сяючи серед них своєю божественною вродою. Побравшись за руки, випливають вони з морської пучини і водять танок на березі під ласкавий плескіт хвиль спокійного моря, що тихо набігають на берег. Луна прибережних скель повторює тоді звуки їх ніжних співів, подібних до тихого шуму моря. Нерейди охороняють мореплавця і дають йому щасливе плавання.

Усі моря і всі землі обтікає сивий Океан — бог-титан, рівний самому Зевсові пошаною і славою. Він живе далеко на границях світу, і не тривожать його серце справи землі. Три тисячі синів, річкових богів, і три тисячі дочок Океанід, богинь струмків і джерел, має Океан. Сини й дочки великого бога Океана дають благоденство і радощі смертним своєю вічнорухливою живлющою водою, вони напоюють нею всю землю і все живе.

Переклад Миколи Куна

Аполлон і Асклелій (Ескулап)

По всій Греції шанували бога Аполлона. Греки вшановували його як бога світла, бога, який очищає людину від скверни пролитої крові, як бога, що прорікає волю батька його Зевса, бога, що карає, насилає хвороби і зціляє їх. Його шанували грецькі юнаки як свого покровителя. Аполлон — покровитель мореплавання, він допомагає заснуванню нових колоній і міст. Він рівний самому Зевсу-громовержцю по тому поклонінню, яке віддавали йому греки.

Син Аполлона Асклелій — бог лікарів і лікарської справи. Він не тільки зціляв усі хвороби, а навіть померлих повертав до жит-

тя. Цим Асклепій прогнівив володаря царства померлих Аїда і громовержця Зевса, бо порушив закон і порядок, встановлений Зевсом на землі. Розгніваний Зевс метнув свою блискавку і поразив Асклепія. Але люди обожествили Аполлонового сина як бога-зцілителя.

Переклад Миколи Куна

Завдання

1. Поєднай тлумачення з відповідним словом.

Океан

- старовинні розповіді, у яких відображено уявлення наших предків про світ;
- щось вигадане, неіснуюче.

Міф

- водний простір між материками;
- у греків бог-титан.

2. Гра «Так і ні».

- На Олімпі жили боги.
- Гера заходить у спортивний зал.
- Підносять богам амброзію і нектар.
- У руках Зевса доля людей.
- В посудині дари моря.
- Богиня Ніке стежить за правопорушниками.

СТОРІНКАМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Наша земля

Легенда

Колись давно Бог створив народи і кожному наділив землю. Наші ж предки кинулись пізніше, але землі їм уже не дісталось.

От вони і прийшли до бога, а він у цей час молився, і вони не сміли йому щось сказати. Стали чекати. По якійсь хвилі Бог обернувся, сказавши, що вони чемні діти, хороші. Дізнавшись, чого вони прийшли до нього, запропонував їм чорну землю.

— Ні, — відповіли наші предки, — там уже живуть німці, французи, іспанці, італійці.

— Ну, тоді я вам дам землю ту, що залишив для раю, там усе є: річки, озера, ліси, степи. Але пам'ятайте, якщо її берегти-мете, то вона буде ваша, а коли ні — ворога.

Пішли наші предки на ту землю, оселилися і живуть до сьогоднішнього дня. А країну свою назвали Україною.

Київ

Київ — найдавніше місто східних слов'ян, столиця Київської Русі (IX–XIII ст.). Літописці називали його «матір'ю міст руських», «окрасою світу».

Найдавніші відомості про походження назви міста знаходимо в «Повісті минулих літ» (1113 р.). «І було трое братів, — розповідається в вступній частині цього літопису. — Одному ім'я Кий, другому — Щек, а третьому — Хорив, а сестра в них була Либідь. Сидів Кий на горі, де тепер узвіз Боричів. А Щек сидів на горі, яка зветься тепер Щекавицею. А Хорив — на третій горі, від нього вона прозвалась Хоревицею. І збудували вони місто в ім'я старшого брата свого, і нарекли* його Київ».

Тривалий час історики вірили літописній розповіді про осадження Києва. Проте копітке вивчення Несторового літопису дали змогу зробити висновок: ця розповідь істинна, а не легендарна у своїй основі. Кий жив наприкінці V і в першій половині VI ст. Нещодавно археологи відкрили і «Град Кия» — городище кінця V–VI ст. на Старокиївській горі.

З енциклопедії

Тлумачний словничок

Нарекли — назвали.

Смерть князя Олега

Легенда

Князь Олег спитав раз своїх віщунів*, від чого він помре.

Один старий віщун відповів йому:

— Княже, твій кінь, на якому ти так любиш їздити, принесе тобі смерть.

Олег подумав про це й зажурився. Він дуже любив свого коня. Цей кінь був йому товаришем в усіх його військових походах. Але ж не мав охоти вмирати від свого коня. От і каже:

— Ніколи вже не сяду на того коня.

І наказав слугам відвести його до стайні і ніколи не приводити до себе.

Минуло п'ять років. Пригадав собі Олег того коня і забажав дізнатися, що з ним сталося. Закликав до себе начальника конюхів і питає:

— Де мій вірний кінь, котрого я казав годувати й ніколи до мене не приводити?

Конюх відповів:

— Кінь загинув!

Олег почав насміхатися з віщунів:

— Коли б я не вірив тим віщунам, був би мій кінь ще й сьогодні носив мене, а то ось він загинув, а я живу.

Звелів осідлати собі коня і мовив:

— Поїду погляну хоч на його кості.

Приїхав на те місце, де лежали кості коня, і побачив череп, збілілий од дощів і сонця.

— Чи від цього кістяка чекає мене смерть? — сказав князь.

Скочив з коня й ногою наступив на череп. Але в ту мить із черепа вилізла гадюка, що мала там гніздо, і вкусила його в ногу.

Від того Олег і вмер.

А був він найперший князь Київської Русі, якого знав весь світ. Він зі своїми ратниками* підкорив навіть могутній Царгород. На знак перемоги Олег велів прибити на воротах того міста свій бойовий щит.

Тлумачний словничок

Віщуні — люди, які передбачають події; пророки.

Ратники — воїни.

Князь-лицар Святослав

Народний переказ

Князь Святослав був сином Ольги. Коли Ольга охрестилася, то бажала, щоб її син прийняв Христову віру, але Святослав сказав:

— Якби я прийняв християнство, мої дружинники сміялися би з мене.

І залишився при давній вірі своїх батьків та здобував собі слави великими ділами.

Святослав довгий час воював з греками. Коли грецький цар дізнався, що його війська побито, скликав своїх бояр на раду і сказав:

— Що маємо робити? Не можемо подолати князя Святослава!

Царські радники відповіли:

— Вишли йому великі дари. Може, він любить золото і дорогі убрання.

Цар вислав до Святослава золото і дорогі вбрання. Послав з цим мудрого чоловіка і сказав йому:

— Дивись на зір його, і на лице його, і на його думку!

Грецький посол прийшов до Святослава, вклонився йому і зложив перед ним золото і дорогі убрання. Князь навіть не глянув на дари, тільки сказав до слуг:

— Візьміть це і сховайте!

Вернувся посол до царя. Цар скликав старшину й запитав, як прийняв Святослав дарунки. Посол розповів:

— Навіть не глянув на золото й убрання і велів їх сховати.

Тоді один із старших сказав до царя.

— Спробуймо ще і вишлімо йому зброю.

Цар згодився й вислав посла з мечами і всякою зброєю.

Як тільки побачив це Святослав, зараз почав оглядати мечі й іншу зброю, хвалив дари і сказав здоровити царя.

Як почули це грецькі бояри, сказали:

— О, хоробрий цей князь, бо майна не цінить, а береться за зброю. Треба укласти з ним мир і заплатити йому данину.

Святослав згодився закінчити війну і розпочав мирні переговори.

Над Дунаєм відбувся з'їзд обох володарів. Грецький цар приїхав на гарно прибранім коні, в золотих обладунках, його товариші теж сяяли від позолоченої зброї.

Святослав приплив до берега невеличким човном, веслував сам, разом зі своїми товаришами. Був він середнього росту, очі мав сині, брови густі та довгі вуса, бороду голену. Так само мав голену голову, тільки з одного боку висів довгий чуб. Одіж мав білу, полотняну, таку саму, як інші вояки. Вся краса його — золотий, причеплений до вуха ковток з двома перлинами і червоним камінцем. Тоді був звичай, що славні вояки носили такі прикраси у вухах.

При царі, що мав блискучу зброю, Святослав виглядав просто. Але він був переможець, а цар переможений.

Володимир Великий

Народний переказ

За князя Володимира Великого Київська Русь була дуже велика. Князь Володимир мешкав у золотоверхому Києві. Підгорнув він під свою руку всі землі, де тільки мешкав руський люд. Довкола себе зібрав Володимир найчільніших мужів*, бояр* і дружинників*. Його наказів слухалося хоробре військо, його волю сповняли судді та урядовці. На раду скликав Володимир старших та наймудріших людей.

Володимир Великий будував церкви, закладав школи, обдаровував бідних, одягав їх, давав їжу, гроші. Він був суворий для лихих, а лагідний для добрих, милосердний для бідних. Тому весь народ любив дуже його і називав «Ясним Сонечком».

За його князювання прийняв наш народ у 988 році Христову віру.

Тлумачний словничок

Найчільніший муж — державний діяч у Київській Русі.

Боярин — великий землевласник, що належав до князівського двору і військової дружини князя.

Дружина — збройний загін, що становив постійну військову силу князя і брав участь в управлінні князівством.

Київ за князя Ярослава Мудрого

Народний переказ

Князь Ярослав Мудрий, що княжив по Володимирі, дбав дуже про свою столицю Київ.

Було це вже велике місто, що мало більше як сто тисяч мешканців. З усіх сторін з'їздилися до Києва свої й чужі люди: чи то купити, чи продати щось, чи за іншою своєю власною чи за державною справою, чи до суду, чи до уряду.

Жили в Києві українці з різних племен: поляни, деревляни, сіверяни, дуліби, тиверці, улличі. Були тут і чужі народи: греки, німці, італійці, чехи, угри*.

У Києві було вісім торговищ, на яких постійно збирався народ. Церков і каплиць було аж чотириста! Київ був тоді найбільшим містом на сході Європи. Називали його другим Царгородом.

Давній город, що стояв на горі, не міг уже помістити під час небезпеки усіх його мешканців. Ярослав розширив його втриє й наново укріпив.

Довкола йшли високі вали, збудовані з каміння і землі, з череп'яними і мурованими вежами, з глибоким ровом, що через нього вели мости.

До міста можна було увійти з трьох сторін через укріплені ворота. Найславніші були «Золоті ворота» з південного заходу. Вони були збудовані з каміння та цегли і покриті золотою бляхою.

Нижче був переїзд. Його замикали на ніч великими дверима, з дубового дерева, окованого залізом. Над воротами була мала церковця.

Серед валів, побіч Десятинної церкви, Ярослав поставив нову княжу палату і різні церкви.

Найбільшу славу мала велика церква Святої Софії, або Божої Мудрості, з десятьма банями, прикрашена різьбою, гарним образами і малюнками.

По чужих землях розійшлась слава про наш золотoverхий Київ. Заморські купці, королі і королеві родичі були раді завітати до Києва, поглянути на його красу, багатство. Чужоземні купці

продавали тут свій крам*, купували в наших предків віск, хліб, мед, звірині шкіри, вивозили те в свої землі.

Звідти верталися з іншим крамом. За далекими морями, за карпатськими горами, за темними лісами, далеко від нашого краю ширилася слава про нашу столицю.

Тлумачний словничок

Ў гри — угорці.

Кра м — різні товари.

Як козаки воювали

Запорозьку піхоту вважали найкращою в Європі. Вона героїчно, майстерно билася з ворогами на суходолі, шикуючись, як правило, у три шеренги. Перша — стріляла, друга — подавала, а третя — заряджала рушниці. Піші козаки уславилися штурмами ворожих фортець, воювали й на морі на вітрильно-веслових човнах-байдах. Козаки сміливо атакували не тільки окремі судна, а й цілі турецькі флотилії.

Кіннота в запорожців була менш численною, ніж піхота. Але її дії теж визначалися сміливістю й майстерністю. Вершники вели наступ так званою «лавою», шикуючись півколом, й атакували не лише з фронту, а й з флангів.

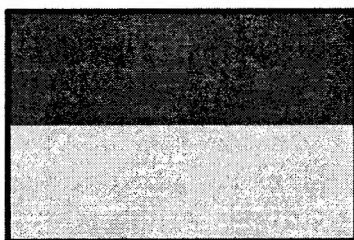
Найпоширенішим видом бойового порядку в козаків став табір. Запорозькі розташовувалися в центрі чотирикутного рухомого укріплення, що складалося з кількох рядів зсунутих і скріплених між собою возів. Такий бойовий порядок давав змогу пересуватися серед загонів ворожої кінноти. Сучасники називали табір рухомою фортецею. Коли оборонялися, вози ставили щільно один до одного, їхні колеса скріпляли ланцюгами, у бік ворога повертали оглоблі, наче списи або рогатини. Під час тривалої облоги ворожої фортеці або оборони вози засипали землею, і прямо на очах супротивника з'являвся міцний вал. Сто козаків у таборі успішно боронилися від татарських або польських загонів з тисячі й більше вояків.

На високий рівень піднесли запорожці й сторожову та розвідувальну служби. Щоб краще охороняти південні кордони від набігів татарських орд, козаки створили оригінальну систему сигналізації — «маяки», «фігури». Це був своєрідний світловий телеграф. Коли помічали ворога, запалювали вогнище на першому маяку, що стояв на кордоні, за ним спалахував другий, третій і так далі. Якщо горів один маяк, це означало, що ворогів небагато, коли два — що ворог перейшов кордон. А коли палали три маяки — запорожці звідусіль мерщій поспішали на Січ, щоб зупинити й розбити великі сили загарбників.

З енциклопедії

НАЦІОНАЛЬНІ ТА НАРОДНІ СИМВОЛИ УКРАЇНИ

Наш народ за тисячі років виробив свої символи, тобто особливі відзнаки, які вирізняли його серед інших народів. Власні символи запровадили люди ще на зорі свого народження. Коли до вжитку увійшли щити як захист від ворожих стріл, на них воїни малювали свої божества. Значно пізніше їх стали називати гербами.

Національні символи

Національним гербом України є золотий тризуб на блакитному тлі (фоні). Цей знак трапляється на кам'яній застібці часів трипільської культури (5–3 тис. до н. е.). Його можна побачити на монетах київського князя Володимира Великого, який правив більше тисячі років тому, та на гербі Анни Ярославни — королеви Франції.

Ще одним символом, який має кожний народ, є прапор. В Україні його ще називають хоругвою або знаменом. Відомо, що князь Олег після перемоги над Візантією велів вивісити знамена і прикріпити свій щит на воротах Царгорода.

Колір національного прапора України є синьо-жовтий (жовто-блакитний). Синій колір означає чисте небо і чисті води нашої Вітчизни, а жовтий — безмежні лани золотистої пшениці. Окрім того, жовтий колір — це ще й колір сонця.

Національний гімн — це урочиста пісня, символ державної єдності. Національним гімном України стала пісня «Ще не вмерла України...», текст до якої написав поет Павло Чубинський, а музику — композитор Михайло Вербицький.

Народні символи

Народними символами України є калина і верба. Давнє прислів'я мовить: «Без верби і калини нема України». І справді, спробуйте уявити собі Україну без кучерявих верб над річкою і червоного грона калини. І калина, і верба оспівані у віршах та піснях. Вербовою лозою українці зустрічають прихід весни. За тиждень до Великодніх свят, у Вербну неділю, люди освячують гілочки верби у храмах. Калина — символ чистоти і вірності, тому нею прикрашають весільні вінки. Цвіт і ягоди калини є чудовими ліками від простуди.

Живі символи України — лелека (бусол, бузьок), соловей та зозуля. Лелека на крилах приносить у наші краї весну. Гніздиться він завжди біля людей і вважається священним птахом, який дарує щастя і є охоронцем роду.

Український народ — дуже співучий. Давня легенда розповідає нам про те, що соловей колись давно жив не в наших землях, а десь далеко за морем. Довелося йому якось пролітати над Україною і почути пісні її народу. Зачарований тим співом, соловей привів із собою своє пташине плем'я на Україну. А солов'їні пісні — то переклад на пташину мову пісень нашої України.

Про зозулю також живе в нашому народі легенда, що вона послана Богом, щоб рахувати кожній людині роки життя. Зозуля так полюбила наших людей, що не тратить часу на те, аби самій висиджувати пташенят. Вона підкидає яйця в чужі гнізда, а сама кує і кує, щоби продовжити життя кожному з нас. Отже, зозуля є символом довголіття.

Символ родинної злагоди й багатства — ластівка. Вона гніздиться у господарських приміщеннях, ліпить свої кубельця на піддашші будинків і радісним щебетом ділиться з нами щодня, звеселяючи у важку хвилю, вселяючи надію на краще прийдешнє.

Не перерахувати легенд і казок, віршів та пісень, у яких наш народ висловив глибоку любов та пошану до вірних друзів-птахів, обравши їх своїми животворними символами.

З енциклопедії

День Незалежності України

24 серпня 1991 року було проголошено Акт про незалежність України. Відтоді ця дата в нашій державі відзначається як загальнонаціональне свято — День Незалежності. Це свято омріяне та виплекане багатьма поколіннями героїчних борців за волю і незалежність України.

24 серпня

Непокірною, стійкою,
Ув очах волошок цвіт,
З гордим голосом — такою
Ти з'явилася на світ.

Незалежна Україно,
Ти вже більше не раба!
Піднялась у небо рвійно
Стрічка жовто-голуба.

Ти святкуєш, Україно,
Перелунами пісень
Довгожданє воскресіння
І Свободи перший день.

Олесь Лупій

День Соборності України

22 січня 1918 року на майдані Святої Софії у Києві Україна проголосила себе самостійною вільною державою. А через рік, 22 січня 1919 року, на цьому ж майдані було проголошено злуку всіх українських земель в одну спільну Соборну Українську державу.

Дзвони в Україні

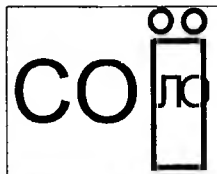
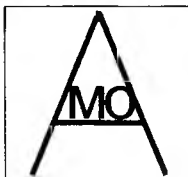
Задзвонили срібні дзвони в Україні,
Аж по світі по широкім стало чути:
«Зустрічайте Воскресіння день! Віднині
Навік-віки Україні вільній бути!»
Зашумів відвічний Київ прапорами,
Розлилась народу повідь по Подолі,
На майдані на Софійським з корогвами
Зустрічала Україна свято волі.
Україно, нездоланна віща Мати
Володимира, Богдана і Тараса.
Бог тобі призначив жити, не вмирати,
Бути світові як захист і окраса.

Володимир Переяславець

Завдання

1. Розгадай ребуси.

2. Склади прислів'я.

Там земля мила,	•	•	своє гніздо знає.
У рідному краю	•	•	якій своє гніздо не миле.
Всяка пташка	•	•	де мати народила.
Погана пташка,	•	•	і сонце ясніше світить.

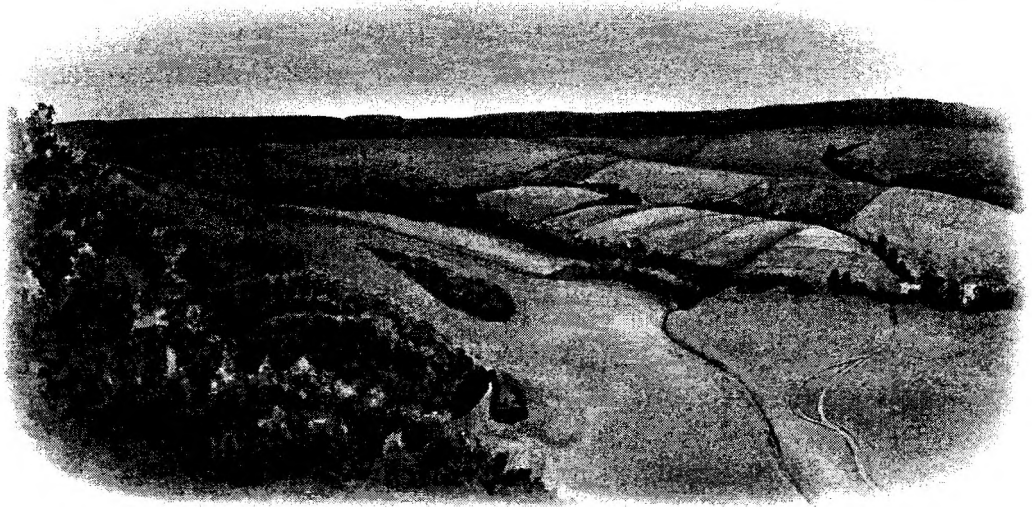
3. Закінчи речення.

- Без верби і калини....
- Державні символи України....

4. Гра «Зі слів — речення».

- Пізнають, по, людину, пір'ю, а, птицю, по, мові.
- Слово, мова, до, зложиться, слова.
- Своя, кожному, сторона, мила.
- Сім'я, рідна, тут, доля, домівка, рідна, виростає, моя.
- Мати, умій, Батьківщина, неї, постояти, за.
- Роду, нема, козацькому, переводу.

З ЛЮБОВ'Ю ДО РІДНОЇ ЗЕМЛІ

Моя Україна

— Моя Україна — широкі простори:
поля і левади, долини і гори.
Молитва і пісня, і слово натхненне —
з чого почалась Україна для мене?..
чи з пісні цієї, що в небо злітає,
чи з рідної мови, що звуками грає,
а чи з Отчєнашу, що мати навчає?..
— Із пісні, дитино, що в небо злітає,
із рідної мови, що звуками грає,
з тієї молитви, що мати навчає,
твоя Україна себе починає.

Марія Хоросницька

Що таке обереги?

У давнину слов'янське плем'я*, родина і навіть окрема людина мали свої обереги. Ними слугували* трави і квіти, дерева і кущі, птахи і сили природи, різні предмети. Серед дерев особливо шанували українці вербу. Вони вважали, що свячена верба має магічну силу, тому саме її святити на Вербну неділю перед Великоднем. Українці вирішили, що дерево, яке одним з перших викидає бруньки, тобто прокидається до життя, передає людині силу та здоров'я, оберігає її та захищає. Освячену вербу ніколи не викидали. Нею вперше навесні виганяли худобу на пасовисько, щоб нічого злого до тварин не причепилося. Під час граду, щоб зупинити його, викидали її гілля на подвір'я.

«Без верби і калини нема України», — каже образне народне слово. Росте калина по тінистих лісах, у гаях і діброва, на схилах, на узліссях і лісових галявинах, її саджають біля хати. Існує гарний звичай, який, на жаль, подекуди починають забувати. Біля щойно зведених осель на вільному місці в першу чергу висаджують калину як символ надійного благополуччя і достатку.

Колись у сиву давнину її пов'язували з народженням Всесвіту, вогняної трійці: Сонця, Місяця і Зорі. Тому й назву свою калина має від давньої назви Сонця — Коло. Як оберіг калину саджали біля хати, робили з її ягід намисто, прикрашали нею весільний коровай, вінок нареченої.

За легендою калина з'явилась так. Колись напали на українське село вороги. Дівчина-красуня, яку схопили бусурмани*, вивалась і почала тікати. Але раптом розірвалася її червоне намисто, і розсипалось по землі яскраві намистинки, з яких через деякий час повиростали кущі.

Оберегами від нечистої сили були мак і барвінок, тому їх часто вивішували над дверима і вікнами.

Витончена і пишна краса макової квітки упродовж віків надихала поетів, письменників, художників. Та й хто може залишити-

ся байдужим, коли його очам відкривається чарівне видовище квітучого маку!

Ця рослина відома із сивої давнини. Макове насіння знаходили археологи під час розкопок стародавніх жител, в єгипетських пірамідах.

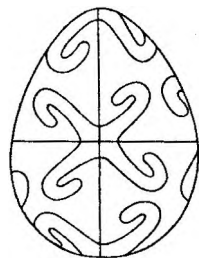
Мак відомий через свої чудодійні властивості, які додають сил. Атлети Давньої Греції, коли готувались до виступів на Олімпійських іграх, вживали мак із медом. Та найбільше мак відомий завдяки властивості навіювати сон.

Існують різні легенди про проходження цієї рослини. За однією з них мак виникає з крові убитої людини, за іншою — з крові дракона.

А волошки символізували чистоту, сором'язливість, людську приязнь. Вони служили оберегом для немовлят.

Нерідко оберегами були жіночі прикраси й різні предмети побутового вжитку. Це можуть бути хустки, ключі, голка, сережки, браслети, обручки, намисто та багато іншого. Так, чимало народних вірувань пов'язано з сережками, бо вважалося, що вони могли знімати головний біль. До сьогоднішнього дня дожило повір'я, за яким загубити обручку або сережку — це погана прикмета, що віщує нещастя.

Суто символічними були численні мотиви, які використовувалися у вишиванках, виробах з дерева, металу. Рослини, тварини, геометричні фігури — все це було якимось символом. Так, зображення півня означало пробудження від сну, перехід від смерті до життя.

З особливою шаную наші предки ставилися до хліба, бо вважали його святим. Він завжди лежав на почесному місці — на столі, на рушнику. Він оберігав родину від голоду. Тому таку велику роль відводять хлібові в обрядах. Молодих зустрічають короваем, на весіллі роздають шишки. Свято врожаю — велике дійство, присвячене хліборобові та хлібу.

Та головним оберегом українського народу була Берегиня — жінка-мати.

Її слово, тепло і ласка лікували і повертали сили після хвороб, захищали від злих сил і давали наснагу*. Берегиня підтримує домашнє вогнище, вона стоїть коло витоків нового життя, плає і зміцнює його.

Живительками світу, дарувальницями різних материнських благ були променисті і чарівні давньоукраїнські богині Лада, Жива, Дана, Рожаниця, Мокоша, які в тих чи інших варіантах і образних втіленнях символізували природу, первісну жіночу силу, творче начало. Вважається, що саме від імені вічно прекрасної і свіжої, ніби джерельна вода, дружини вогню Дани, що породила на світ прохолодні і чисті животоки, з котрих починаються великі і малі річки, походить і назва Дніпра.

Стародавню богиню родючості, води, заступницю вагітних Мокошу називали всеплодючою матір'ю-землею. Водночас вона була і хазяйкою, розпорядницею всього, чим земля, взагалі природа, годує людей — матір'ю врожаю.

Гомоніли вітри, текла вода, за водою і вітрами йшли роки, та не змінювалися першовитоки природи. Незмінним залишався колообіг людського життя, рушійною силою якого була жінка-мати. Берегинею колись наші предки називали богиню, що берегла їх від усього лиха і дарувала добро. Пізніше Берегиня (її символічне зображення — жінка із застережливо піднятими руками) стала захисницею мирних господ, покровителькою роду, оберегом домашнього вогнища. Згодом берегинями в народі почали називати жінок, які піклувалися про родинне вогнище.

З журналу

Тлумачний словничок

Плє м'я — форма об'єднання, спільності людей у давнину.

Слугува́ли — служили.

Бусурма́ни — так українці називали турків і татар.

Насна́га — бажання жити, творити.

Про вишиванки

Створення узорів за допомогою голки і ниток на шкірі та тканині відоме в Україні з давніх-давен. Ще в XI столітті на Русі існувала перша вишивальна школа, організована сестрою Володимира Мономаха Ганною, де дівчата вчилися вишивати золотом і сріблом. У XVI – XVIII століттях центрами вишивання в Україні були Качанівка на Чернігівщині, Григорівка на Київщині, Велика Бурімка на Черкащині тощо.

В Україні налічується приблизно 100 видів та технічних прийомів вишивання (гладь, хрестик, низь, мережання, бігунець, плетіння тощо). Багатий колорит*, складні геометричні узори властиві вишивці Галичини, Буковини, Закарпаття. Рослинний орнамент* червоного, чорного й синього кольорів у поєднанні з зображенням тварин характерний для Полтавщини, Київщини, Чернігівщини.

Тлумачний словничок

Колорит — співвідношення, поєднання фарб, кольорів по тону, насиченості, що створює певну єдність картини, вишивки.

Орнамент — візерунок, узор.

Цілющі джерела

На поверхні України є моря, ставки, водосховища, річки. Але і в надрах її течуть підземні струмки та річки, затаїлися глибокі озера. Вода в них переважно прісна чи, як ще кажуть, — солодка. Та трапляються під землею мінеральні води — тобто води, в яких розчинені ті чи інші мінеральні речовини.

З давніх-давен знали люди про цілющі властивості мінеральних вод, про те, що допомагають вони при багатьох захворюваннях. Спочатку пили воду з мінеральних джерел головним чином місцеві жителі, потім почали приїздити хворі з інших міст і сіл. А зараз на тих місцях, де б'ють з-під землі мінеральні джерела, влаштовано санаторії та будинки відпочинку.

Є в Україні багато курортів і зон відпочинку — це Свалява, Миргород, Трускавець, Моршин, Алушта, Одеса тощо. Розвивається туризм, тому що є цікаві місця — печери у Тернопільській області, катакомби в Одесі, гірські стежинки Карпат і Криму, чарівне Закарпаття і Прикарпаття, Волинські озера й ліси, морські побережжя. Є заказники та заповідники, де природа знаходиться в незайманому вигляді, й там живуть вільно всі тварини — це: Асканія-Нова, Шацький заповідник, багато їх на Закарпатті, в Криму та й у кожній області.

За Володимиром Уткіним

Там, на високій полонині

На крайньому заході України височать мальовничі гори Карпати. За одним гірським хребтом піднімається другий, третій...

Смарагдовою грядою обрамляють вони західні межі України. Мало в Карпатах стрімких скель, глибоких урвищ. Округлі, пологі схили гір поросли темно-зеленими дубами, білокорими красунями березами, сизими-сизими смереками, могутніми буками. З літака здається, ніби гори вкрилися пухнастим синювато-зеленим ліжником. Ось чому про Карпати часто кажуть «сині гори». Здалеку вони й справді зовсім сині.

На сонячних галявинах тут випасаються олені, козулі. Нагулюють на жолудях сало дикі свині. На них полюють вовки, ведмеді... У гірських потоках ловлять рибу видри. Вигріваються на сонці верткі ящірки, блискучі мідянки, строкаті полози, гадюки. У кронах дерев токують глухарі, тетереви, метушаться пістряві рябчики. А високо в небі ширяють ширококрилі беркути, шуліки...

Багатьох з цих тварин можна побачити і в інших місцевостях України. Та є у Карпатах тварини і птахи, що не живуть більше ніде або трапляються дуже рідко. Усіх їх занесено до Червоної книги.

Червоний колір — колір небезпеки, тривоги, застереження. Червона обкладинка книги — неначе сигнал тривоги, вона закликає людство зберегти, захистити тварин, яких залишилося на Землі дуже мало, які можуть зникнути, як щезло вже багато інших видів.

У густих чагарниках переховуються лісові коти, що дуже схожі на своїх свійських смугасто-сірих братів. Правда, лісовий кіт трохи більший за свійського і має на вухах маленькі китиці.

На болотах зрідка можна побачити чорного лелеку з яскраво-червоними ногами і червоним дзьобом.

А у прозорих водоймищах живуть тритони, яких часто називають водяними ящірками.

Володимир Уткін

Завдання

1. Закінчи речення.

- На Великдень одним кольором фарбують
- Бувають не тільки крашанки, а й ... , ... ,
- «Б'ють» лозою дитину на Вербну неділю для того, щоб
- На заході України розташовані гори
- На нашій землі гостей зустрічають

2. Літературна вікторина «З якого твору уривок?».

- Молитва і пісня, і слово натхненне — з чого почалась Україна для мене?..
- «Без верби і калини нема України», — каже образне народне слово.
- Та головним оберегом українського народу була Берегиня — жінка-мати.
- На крайньому заході України височать мальовничі гори Карпати.
- З давніх-давен знали люди про цілющі властивості мінеральних вод, про те, що допомагають вони при багатьох захворюваннях.

Як Максимко зиму шукав

Березневі вітри за кілька днів вилизали в полях сніги, і тепер лише подекуди виднілися сірі латки талого снігу між озиминою та білили довгі смуги у ярах. Вода ручаями збігала в долини, шумючи попід вербами, вирувала бурхливою річкою до ставу, де розливалась, затоплюючи луки і городи.

Максимко після школи бігав стежкою в долину дивитися на повінь. Весняний шум води хвилював його душу, він не міг відірвати очей від швидкої течії, яка несла за собою все, що підхопили ручаї на своєму шляху. З газети робив кораблики, набивав їх торішньою сухою травою, запалював і пускав один за одним.

Сонце з кожним днем усе більше пригрівало. У долині зажовтіла кульбаба, сірі котики обліпили кущі верболозу, зазеленіла всюди трава. Шум ручаїв змінився гуркотом тракторів, що не втихав ні вдень, ні вночі.

Максимко виходив за село, дивився на поле, де чорними смугами вилискувала земля. Лише в яру за колгоспним садом ще білів сніг. Максимкові аж дивно стало від того, невже ще й досі може бути сніг, коли так тепло надворі, так зелено і привітно від весняного вітру?

Не втримався, побіг до яру, залопотів босими ногами по втопаній стежині, яку туди-сюди переповзали комахи, літали із стебла на стебло сонечка, повільно розпрямляючи хрусткі краплисті крильця.

З яру потягло холодом, вільгістю*, якоюсь загадковістю, ніби в цьому яру заховалась зима, згорнулася у величезну кучугуру і не хоче звідцілья виходити. Що їй до того, що прийшла весна! Вона тут перелітує і знову повіє з яру метелицями і хуртовинами на поля і ліси.

Ярочком по піску біг чистий струмок, і піщинки виблискували в ньому, немов скляні. Аж біля снігу, звідки витікав струмок, Максимко опустився на коліна і попив води. Вода була холоднюща, як крижана, але солодка-солодка і ніби була настояна на вербових гілочках. Максимко ще попив, аж зуби йому заломило. А потім босоніж пішов прямо по снігу. Йому стало весело від того, що він ходить по снігу, а там наверху, над самим яром, голубіє небо, співають у височині жайворонки і ходить весняний вітер по зелених травах.

Схаменувся, коли руки і ноги затерпли від холоду. Побіг хутчій з яру, щоб нагрітися на сонці, але навіть на прогрітій стежці Максимко не відчув тепла.

«То в яру в мене увійшла зима, яка там ховається, ото мене так заморозило», — подумав Максимко.

Наступного дня Максимко до школи не пішов. А через два дні його відвезли у лікарню.

— Запалення легенів, — сказав лікар Максимковій матері. — Дуже висока температура, хлопчина горить, аж губи зчорніли. Де це він так простудився? Теплінь яка надворі!

— Ходив до яру зиму шукати. Там ще повно снігу. Ото він там босоніж гасав. Цілу ніч марив, що з нього не може вийти зима... — винувато розповідала лікареві мати.

Залишала лікарню з тривогою, йшла додому сама не своя, хвилювалася за сина, а весна дихала їй у лице теплом і лагідністю.

Максимко лежав, дивився на стелю, згадував, як він пив з-під снігу холодну воду, як кидав сніжками в лисячу нору, як потім біг закоцюблій* додому. Чудило! Хіба так хто робить?

Максимко помітив, що біля його вікна росла молода яблунька. На ній тягнулися до сонця лише три пагінці... Через тиждень на маленькій яблунці з'явилися сизо-зелені листочки, а великі яблуні взялися цвітом. Той цвіт ледь-ледь рожево розкрився, але пелюстки вже світилися. У саду так гарно стало, вишні аж кипіли в цвітінні, і було чути, як на них гудуть бджоли.

Одного разу лікар застав його біля вікна, коли Максимко розглядав садок. Він задивлявся на горобців, що забивалися в розпушену суху землю і тріпотіли крилами, соваючи голову в саму пиліюгу. Чи не на дощ товчуться в грядці?

— Що, Максимку, уже кортить вийти в садок? — почув голос лікаря позаду себе. — То ходім, побудеш на сонечку.

Максимко оглянувся боязко, але побачив лагідну усмішку лікаря.

— А хіба мені можна?

— А чого ж? Зима з тебе вже вийшла, то й пора на сонечко.

За Василем Грінчаком

Тлумачний словничок

Ві́льгість — вогкість, волога.

Закоцю́блій — той, хто втратив чутливість, рухливість від холоду.

Олександр Кравець

Пташка-писанка

Зміни в нашій сім'ї примусили мене розширити подвір'я за рахунок саду. І тут найбільш не пощастило старенькій бабуні сливі. Як не крутили ми, як не вертіли, а все ж виходило, що треба її зрізати. Але як ти піднімеш руку, коли вона багато літ пригощала нас пахучими, солодкими плодами?

І трапилось так, що коли ми, узявши пилку, сокири та лопати, вийшли, щоб викорчовувати сливу, то так і зупинилися, вражені, біля дверей хати. На самісінькій верхівці сиділа пташка й так співала, що ми боялися поворухнутися. І яка пташка! Писанка!

Вона сиділа грудьми до сонця й ніби саме йому співала свою пісню щастя й радості.

Але це ще не все. Згодом ми побачили, що в листі вовтузиться ще одна пташка, мостить гніздечко.

— Ну, кидайте лопати та сокири, бо сливи чіпати не будемо, — кажу своїм.

А «писанка», ніби почувши це, заспівала ще краще. Я давно знаю щигликів, але ніколи не чув, щоб вони так гарно співали. Траплялися щиглики, які виспівували по вісім-дев'ять колін. А цей заливався цілими каскадами переспівів. Одне слово, ніхто з нас уже й не думав про те, щоб зрізати стару сливу. Куди там різати, коли від тих птахів і їхніх пісень вона ніби помолодшала, зазеленіла густіше.

Щиглики прилетіли до неї не випадково. Річ у тім, що в'ють вони свої гнізда переважно на сливах, причому на високих. А наша слива була саме така.

Мене завжди дивувало, що гнізда щиглі роблять на самій верхівці дерева, часто навіть нічим не прикриті. Як же вони оберегають яєчка та дітей від таких хижаків, як сойки, сороки?..

І ось коли у щиглів появилися дітки, ми стали свідками такої сцени. Прилетіла сойка, кинулася до гнізда. І тут щиглики показали себе. Ніби маленькі літачки-винущувачі атакували вони сойку. І як! Таранили ненажеру з усіх боків, щосили били її своїми тілами.

Щиглиха згодом повернулася назад, почала клопотатися біля гнізда, а самчик погнав сойку десь аж до лісу. Відтоді я ніколи більше не бачив сойки у своєму саду.

Володимир Перепелюк

Громовик

Над річкою і лісом засинювалось небо: здалеку-предалеку, погуркуючи та поблискуючи, накочувала гроза. Потемніла вода в річці, зашуміли дерева, заметалися птахи. А бусли лячно замахали крильми то тут, то там по лісових болітцях.

І враз усе стихло. Стогін лісу подався далі й далі від грози. У високості сухо шелеснуло. Синьо спалахнула ріка. І ліс осяявся синьо. То хмара, чорна і низька, пустила із себе першу стрілу-блискавицю. У надрах хмари зарокотало, спершу неголосно й нестрашно, а далі голосніше й потужніше. І раптом ліс охнув від жаху — так по ньому вдарило згори.

Аж тоді прокинувся у своєму дуплі сич-громовик. Прокинувся, заворушив крильми, видряпався з дупла і пішов по гілці сухого береста вгору та вгору, сонно поводячи сюди-туди головою. Дощ мив йому маленькі гострі вушка, спину та крила і лоскотав клинчик хвоста. Краплі води котилися, по кривому дзьобові і скапували вниз. Сич повів очима в один бік, у другий — ніде ані пташини, ані дрібної миші! — й подумав спогорда й похмуро: «Боягузи!.. Жевжики!»

Блискавиці пролітали йому над самісінькою головою, громи котилися по його спині й розбивались об неї на громенята... Знову вродився вітер, похитнув сича на кінчику гілки, і сич зареготав з нього... «Хо-хо-хо-хо-о-о-о!» А кігті ще глибше увігналися в дерево. Вітер ще раз спробував похитнути птаха, але не похитнув і подався далі. А сич дивився у спину вітрові та синьо-чорній хмарі й реготав... Йому не хотілося громів і блискавиць, що жили у хмарі, йому не хотілося дощової купелі. Але тут визирнуло молоденьке сонечко і сказало сичеві: «Годі! Зась!» Він перестав реготати і, відчувши в очах різь, заплющився.

Він так і до дупла пішов по гілці — заплющений. Перед дуплом, на порозі своєї хижі, сич струснув із себе краплі дощу і по-вільно, вайлувато всівся на постіль з пір'я та сухого листа.

Григір Тютюнник

Завдання

1. Вікторина «З якого твору?»

- Аж тоді прокинувся у своєму дуплі сич-громовик.
- А «писанка», ніби почувши це, заспівала ще краще.
- І назвали їх «травою землі».
- Сонце з кожним днем усе більше пригрівало.

2. Прочитай народні приказки та прислів'я.

Бджоли раді цвіту, •

Природа — наша мати, •

Нічого не руйнуй •

• братів менших шануй

• а люди — літу

• треба її шанувати

ЦІКАВІ ПРИГОДИ БРАТІВ НАШИХ МЕНШИХ

Сирітка

Уже давно відшуміли щедрі весняні паводки, відцвіли перші лугові квіти. Вранці по селу лунало дзвінке «ку-ку-рі-ку!» На сусідських подвір'ях поквокували квочки, ніжно цяпали курчата.

Петрикові хотілося, щоб і в них були курчата або каченята. Бо без пташиної малечі подвір'я порожнє. Походжає одна Зозуляста, але й та вже стара, не несеться.

Мати принесла від сусідки качиних яєць, знайшла на горищі старий кошик, вимостила в ньому з сіна гніздо.

Зозуляста, поквокуючи, кублилася край грядки. Мати заманила її в хлівець, упіймала, і ось вона вже сидить на яйцях у кошику.

Сиділа гарно, терпляче. Часто перевертала яйця з боку на бік, щоб рівномірно обігрівалися.

Десь тижнів через два квочка стала все частіше застромляти голову під себе й кликати діток. Перевіряла, чи ще не продзьобали вони своїх домівочок.

Петрикові не менш, ніж Зозулястій, кортіло побачити маленьких. Та тільки-но підступав до квочки, як та погрозово киркала.

Якось уранці, коли мати прополювала буряки на городі, Петрик почув тонке, жалісне попискування й ніжне квоктання Зозулястої. То вона по-своєму розмовляла з каченятами.

Радісно вистрибуючи, побіг Петрик на город.

— Мамо! Вже є! Каченята є! — вигукнув.

Мати полишила сапання й подалася до хліва. Треба було забрати каченят з-під квочки, щоб вона їх ненароком не придушила.

Квочка й далі сиділа в гнізді, а з-під неї викотилися плескати чорні дзьобики.

Мати простягла руку, однак Зозуляста погрозово начубилась і боляче дзьобнула матір у руку. Мовляв, не чіпай моїх дітей. Довелося накинути їй на голову ганчірку.

Петрик приніс старе решето і з мамою переклав туди каченят. Їх було десятеро, немічних жовтих клубочків.

Й раптом — що це: серед каченят виявилось одне курча. Мати була здивована, адже начебто тільки качині яйця підкладала... Вона не знала, що одне яйце приніс від дідуся Петрик і потайки уклав у гніздо.

Петрик не одходив від маленьких: то пшонця їм посипле, то сиру принесе, водички піділлє. Вже й квочка до нього звикла. Когось іншого й близько не підпускала до діток, а Петрика не чіпала.

Так і росли каченята, а з ними одне курча. І все було б добре, якби одного разу каченята не добралися до ставочка край городу. Вони дружно кинулись у воду, попливли, а Зозуляста й курчатко лишилися на березі...

Відтоді й повелося — качата хлюпочуться собі у воді, а квочка бігає по березі й тривожно квокає, боїться, щоб її діти не по-

тонули. Про курча вона зовсім забула, ніби й не в її гнізді воно вилупилося.

А курча бігало по подвір'ю, жалісно ціпотіло або сідало де-небудь на сонечку і, заховавши під крило голівку, дрімало.

— Воно в нас, мамо, як сирітка, — сказав Петрик.

Мати співчутливо похитала головою. Так і прозвали його — Сиріткою. Петрик брав курча до картузика, сипав туди пшонця і стукав по денці пальчиком: «Їж, Сирітко!» Курча починало дзьобати. Тоді Петрик набирав у пригорщу водички, підносив йому: «Пий!» Курча кумедно закидало голівку, ковтаючи воду...

Минали тижні, місяць за місяцем. Жовкло листя на деревах. Петрик пішов до школи.

Мале занедбане курчатко стало гарним зозулястим півником, струнким, з червоним парубочим гребінцем, на лапках проріза-лися гострі шпори. Просто красень. І Петрик зворушено милува-вся своїм вихованцем.

Сирітка терпляче ждав, коли Петрик повернеться зі школи. Виходив за ворота, походжав по вулиці і весело кокав, коли хло-пець урешті з'являвся. У Петриковій кишені завжди були якісь крихти або зернята.

Одначе Петрик бавився з півником недовго — сідав за уроки. Лиш частенько поглядав у вікно: як там Сирітка.

Якось Петрик узявсь ладнати загорожу. Постукував у хлівці молотком й поглядав крізь прочинені двері на подвір'я. Каченята весело кахкали коло миски з кашею, а півник стояв збоку. Йому, видно, теж хотілося їсти. Стояв, стояв, потім таки наважився — рушив до каченят, по-дружньому закокотів. Та каченята так щільно обступили миску, що Сирітці місця коло неї не знайшло-ся. І він побрів за хату, ніби розумів, що каченята не приймають його до гурту...

— Почекай трохи, Сирітко,— сказав Петрик. — Ось закінчу загорожу — і тебе погодую.

Петрик постукував молотком і не помітив, як на подвір'ї з'явився чужий пес. Здоровенний, рудий, він злодійкувато роззи-рнувся навсібіч і поволі потрюхикав до каченят. Зупинився, при-

нюхуючись, і раптом стрибнув, каченята — врозтіч. Проте одне каченя безпомічно зависло в собачій пащі.

Петрик тільки тепер побачив пса і з переляку аж заляк. Невідомо, що сталося б далі, якби з-за хати не вийшов Сирітка. Він угледів пса з каченям у зубах і войовниче настовбурчився. Потім з розгону налетів на собаку й ударив його гострим дзьобом. Пес заскавулів від болю, закрутив головою. Та Сирітка не дав йому отямитись. Розмахуючи крильми, знову й знову люто бив дзьобом лиходія. Бачить заброда, що нема йому рятунку від войовничого півня, кинув каченя — і драла.

Незабаром каченята зібралися біля родича, врятованого Сиріткою. Каченя не дуже постраждало, лише страшенно перелякалося. А Сирітка гордо походжав серед качиногу гурту, мовби кажучи: мені тут ніхто не чужий, я на цьому подвір'ї не дам нікого скривдити. Напасник матиме справу зі мною...

Гнат Майстренко

Кіт Чудило

До нас приблудилося кошеня, і ми взялися його вчити. Хто його зна, як треба вчити котів, то ми й стали його вчити по-собачому.

— Ляж! — І котик лягає і дивиться на нас, що ми йому дамо за це.

— Вперед! — І котик біг щосили уперед.

— Назад! — І котик вертався до нас. Тоді ми давали йому трішки сиру або риб'ячу голову.

Так ми й вивчили його по-собачому.

Зробили йому нашійничок із старого ремінця, і став він зватися Чудило.

Так і бігав за нами кіт Чудило, немов собачка. Тільки не скрізь. У річку не ходив. Ми купаємося, а він сидить на березі, чекає. Ми — до човна, а він не хоче, нявчить, бігає берегом, а до нас не пливе. Не люблять коти мокрого!

Одного разу поїхали ми човном вудити рибу. Дійшов з нами до берега кіт Чудило, а в човен не поліз, не схотів. Вибрався на дошку, що коло неї перуть білизну, і сидить на тій дошці над водою.

А під дошкою гуляють маленькі рибки — верховодки. Дивиться на них згори кіт Чудило — мабуть, смачні рибки, та в мокрому місці плавають. Дививсь, дививсь та й заснув на сонечку.

Наловили ми багато верховодок. Був у нас здоровенний синій глек, той, що воду ставлять коло вмивальника. Зачерпнули ми тим глеком води і напустили туди верховодок повно. І попливли човном додому.

Прокинувся кіт Чудило, протер лапками очі й дивиться, чи не привезли ми йому чогось смачненького. Полазив у нас по плечах, по кишнях — немає нічого. Тоді як глянув у наш глек, так і закам'янів: рибок у глеку так рясно, що води між ними не видно. Плавають, плавають, одна на одну налазять — аж чорно в глекові.

Ми поставили глек на землю і трошки одсунулися, дивимось, що робитиме кіт Чудило.

Він вибравсь на верхній край глека, уместився й сидить. Сидить, дивиться вниз на рибку. Дивиться, дивиться й нахилиється нижче та нижче, уже звисає над водою, уже й передні лапки в глекові, тоді — шубовсть! — і вскочив у воду.

Заметушився, заборсався, забився у воді — аж глек ходором ходить. І не вистрибує.

— Ну, — думаємо, — пропав кіт Чудило, утопився, захлинувшись водою, упавши догори ногами в глек.

Уже хотіли його рятувати, коли вилазить! Мокрий, сердега, ніби цілу ніч під дощем був, але рибка в зубах. Виліз, рибку поклав долі, обтерся, облизався и почав їсти. Рибку з'їв, помурчав, витягнув лапи, ще раз облизався — і знову поліз на глек.

Дуже довго сидів, дивився, коли знову — шубовсть! — і вистрибнув з рибкою в зубах. І цю з'їв. Тоді ми забрали глек і попекли верховодок на сковорідці. Поклав на хліб — і їж!

Майк Йогансен

Солодкий дощ

Скінчилася зима. Прокинувся муравлик від довгого сну. Поворушив мляво рудими вусиками, випростав лапки — час за роботу братися. Побіг на розвідку.

Як гарно навколо! Сніг недавно зійшов, приємно парує вогка земля. Заспівали пісень дзвінкоголосі пташки. То там, то тут зеленіє перша травиця. А ось вилізла з моху волохата квітка сон.

— Ой, як ти мене налякала! — зупинився на хвильку перед нею муравлик. — Думав, потвора яка. Зараз і кінець мені буде. — Поворушив невдоволено вусиками і поповз собі далі.

Коли це згори щось йому ляп! Краплина. Та яка ж велика! Мало не прибила бідолаху.

Обтрусився муравлик — і щодуху додому. Прибіг у мурашник, репетує:

— Закривайте мерщій входи: дощ починається!

І такий галас учинив — уся мурашва позбігалась. Заметушилась. Нумо входи-виходи закривати, щоб вода у мурашник не просякла.

Коли хтось каже:

— Братця! А наш муравлик від дощу солодкий. Ось покуштуйте його.

Кинулась мурашва до нього, обнюхують, смакують — справді солодкий!

— Де ж ти солодкий дощ бачив? — питають. — На небі ні хмаринки не було.

— Не знаю, — ніяковіє муравлик. — Я під березою біг. А мене щось мокре зверху — лясь!

— Так то ж не дощ, а берізчині сльози. Сік капає. Ану, веди нас туди.

І побігли за муравликом по березовий сік.

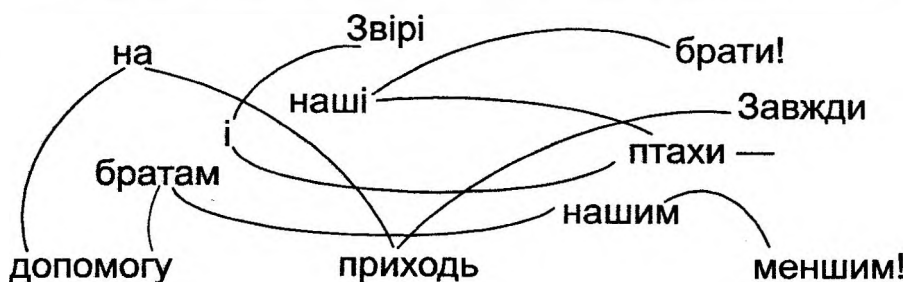
Олег Буцень

Завдання

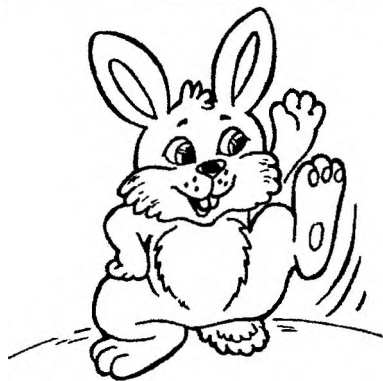
1. Закінчи речення.

- Прокинувся муравлик...
- Сніг недавно зійшов...
- Поворушив невдоволено вусиками...
- Прибіг у мурашник...
- Нумо входи-виходи закривати...
- Кинулась мурашва до нього...
- На небі ні хмаринки...
- І побігли за муравликом...

2. Прочитай плутанки.

ЛІТЕРАТУРНІ КАЗКИ

Чорноморденький

— Дивіться ж, діти, — сказала стара зайчиха, — будьте обережні: для нас настають небезпечні часи.

Зайчата сиділи тихо і навіть вухами не ворушили, тільки сірому зайчикові з чорною плямочкою на носі вже набридло слухати розумні промови старої зайчихи.

А ця зайчиха вславилася своїм розумом на весь зелений світ. Про неї знали не тільки в цьому лісі, а й у сосновому бору поряд і навіть у лісі по той бік річки. Отака була розумна зайчиха! Вона знала, де що росте, як від кого ховатися і коли треба линяти.

Та чорноморденький зайчик був взагалі неслухняний і легковажний. Йому зовсім не цікаво було слухати, а хотілося швидше побігати. Він і без неї знав, скільки ворогів у бідного заячого роду: і лисиці, і вовки, і мисливські собаки.

— Єдиний наш порятунок, — повчала зайчиха, — це наші ноги. Хіба ми з нашими слабкими силами можемо битися з вовком або собакою? Отже, діти, наші задні ноги — це наш порятунок і наша гордість! Сором і ганьба тому зайцеві, що не може втекти від ворога.

— А як я не почую ворога? — спитало якесь маленьке зайчатко.

— А навіщо ж у тебе такі довгі вуха? — строго перепитала зайчиха.

Зайча засоромилось і замовкло.

— Ще у нас є порятунок від ворога, — продовжувала розумна зайчиха, — це наш одяг. Взимку ми станемо білими, і нас не можна буде побачити на снігу.

— І я стану білим? — не втерпів чорноморденький зайчик.

— Ні, коли ти не слухатимешся, ти таким і залишишся на всю зиму, і тебе першого уб'ють мисливці.

Але зайчик, звичайно, не повірив. Чого б це, справді, всі стали білими, а він залишиться сірим з чорною плямочкою, так, ніби вовчу ягоду хтось на носі роздавив?

Від радості, що він стане білим, зайчик аж застрибав.

Зайчиха опустила одне вухо і сказала:

— Ну, на сьогодні досить. Завтра я вчитиму вас далі, а тепер можете побігати.

У лісі наставала осінь. Зайчикові вона зовсім не подобалася.

Що хорошого, коли з дерев падає листя і шарудить не тільки від кроків якогось звіра, а навіть від легенького руху повітря, коли пташка пролетить! А як вітер дужчає, то й шарудіння дужчає. Тоді здається зайчикові — женеться за ним не один, а аж десять голодних вовків. І ще більше хитрих лисиць і стільки сердитих собак, що всіх звірів у лісі переловлять. Так шумить оте протилежне листя!

— І чого йому падати і зайців лякати? — думав зайчик. — Висить собі, ну й висіло б, а то ні — пожовкло, почервоніло і місця собі не знайде. Побіжу на поле, там завжди можна чимось поласувати!

Але й на полі настала осінь. Поля стали голі, тільки колюча стерня стирчала.

— Фу, як незручно бігати по ній босому! — і подався на городи.

Але й там була осінь. Люди збирали моркву, капусту звозили.

— Яке нахабство! — не міг заспокоїтися зайчик. — А що ж я їстиму взимку?

Він був ще молодим, цей зайчик. Народився тільки повесні і знав, що взимку взагалі всім звірам, не тільки зайцям, доведеться важко. Зайчик побіг додому, під старий дуб, що стояв, ще вкритий листям. Стара ялина ще більше зеленіла.

— От хороші дерева — не скидають свого листя! — сказав він.

Та ялина й дуб тільки всміхнулися.

Ні, не подобалася зайчикові осінь. Усі були заклопотані. Ведмедиха, якої зайчик дуже боявся і яку поважав, бо вона була найбільша в лісі, приготувала для себе й для родини чудовий барліг. Вистелила мохом, наносила м'якого сухого листу, і всі в лісі знали, що вона скоро засне. Сова ховала в дупло мертвих мишенят. Зайчик, як побачив це, прожогом* кинувся далі.

Може, вона на старості недобачає і ще сплутає його з мишею!

Справді настала осінь. Це було видно з усього. Пташки не цвірінчали, жаби в ставку не квакали, і навіть мухи літали злючі-презлючі, ніби не наліталися за літо і не хотіли засинати.

«Коли вже осінь, — вирішив зайчик, — значить, можна міняти шубу. Хоч принаймні стану красивіший!»

Він постукав лапкою до лігва старої зайчихи, скорчив зворушливу мордочку і чемненько спитав:

— Чи можна вже вдягатися в біле?

Зайчиха строго повела вухами й сказала:

— Ще рано, я сама скажу всім, коли треба.

Зайчик знову почав гасати по лісу, по полю, підбирав забуту морквинку або ріпку. А листя падало, і було страшно кожної хвилини. Треба було весь час прислухатися, і його вуха просто ходором ходили, бо заєць боявся чогось не почути. Коли майже все листя на деревах облетіло, почав дуб осипатися. Тільки ялина стояла зелена. Її голки не боялися морозу.

«Ну, якщо дуб осипається, значить, я можу вже ставати білим», — подумав зайчик і знову побіг до старої зайчихи.

Цього разу він почав скаржитися:

— Он дерева всі осипалися, і дощ щодня, а я й досі сірий!

— Ач, нетерпляче! — сказала зайчиха. — Ще ж нема снігу, навіщо ж тобі ставати білим?

— А щоб красивішим бути!

Але зайчиха була дуже мудра і однаково не дозволила, бо вони не для краси міняли одяг. Зайчик надувся і втік.

— Я побіжу на ту гору: вона ж вища, ніж ліс, там швидше випаде сніг, і я там сам побілію.

Він так і зробив. На горі, як і в лісі, сніг ще не падав, але там було дуже вітряно й холодно.

— Я тут побілію й побіжу додому таким красивим, що мене ніхто не впізнає, — втішав він себе.

Він справді там почав біліти, але так змерз, що не міг і всидіти на відкритому місці. Їсти самі сухі корінці з бур'янів було теж дуже несмачно. Одного ранку він прокинувся і сам себе не впізнав: він був увесь білий. Йому хотілося побачити, а як плямочка на носі — побіліла чи ні. Це йому легко було зробити — адже очі у зайців косі. От він скосив очі і побачив, що ні — не побіліла. Але він заспокоїв себе:

— Нічого, і так гарно. Чорне на білому. І все-таки я відрізнятимуся від усіх зайців. Треба швидше до своїх, показатися їм!

Він побіг через поле до свого лісу. Снігу ще не було, земля була чорна й тверда, дерева стояли голі й ніби мерзлі. І на чорній землі, на сухому жовтому листі дуже вирізнявся білий зайчик.

Отже не дивно, що його зовсім легко помітили мисливські собаки.

— Ату, ату його! — закричали мисливці.

Це значило, щоб собаки хапали бідного зайчика. Але зайчик дременув так, що здавалося, ніби то білий м'ячик котиться через поля, рівчачи, кушачи. Як він тепер сердився на себе! То б сіреньким він заховався за перший кущик, і ніхто б його не помітив! Зайчик мчав, що було сили в довгих ногах.

От він уже в рідному лісі. От совине дерево. От ведмежий барліг. Швидше! Швидше!

От зелена ялина, старий дуб і лігво старої зайчихи.

Зайчиха спала, але її довгі вуха завжди були насторожі. Вони вже не сплутають шарудіння листу з кроками звіра!

Ранком у лігво прожогом вскочило щось пухке, біле.

— Бабусю, рятуйте! — пропищав зайчик.

Мудра бабуся одразу збагнула, що сталось. Вона миттю вибігла з лігва, а зайчик заховався в ньому. Сама ж вона не боялася собак. Зайчиха як почала петляти по лісу туди-сюди — і зовсім збила їх з пантелику*. Цього разу мисливці нікого не вбили.

А ввечері під дубом зібралося багато зайців. Білий зайчик був дуже красивий, але дуже засоромлений, бо всі сміялися з нього. Та стара зайчиха сказала, щоб не сміялися, бо хто знає, яке ще нещастя з ким узимку трапиться.

Але все ж таки потріпала зайчика лапкою і промовила:

— Бачиш, до чого доводить неслухняність та легковажність! Тепер ховайся під дубом, аж поки випаде сніг.

Оксана Іваненко

Тлумачний словничок

Прожобгом — дуже швидко.

Збивати з пантелику — змушувати відмовлятися від певного напряму думок, переконань, здійснення чогось.

Синичка

А синичка на зиму і не заснула, і не відлетіла. Не заснула тому, що взагалі ніхто з пташок не хотів ховатися в темні нори та засинати. Але й відлітати вона не хотіла, хоч казали інші птахи, що в далеких теплих краях цілий рік, навіть узимку, цвітуть квіти і всякої комашні завжди досхочу.

— Ти замерзнеш тут, чепурушко, — казали солов'ї, які відлітали найраніше. Це були найкращі співці в лісі, і, напевно, вони так поспішали, бо боялися за свої голоси, як би не втратити їх на морозі. — Летімо швидше з нами!

— Ти вмреш з голоду, під снігом нічого не знайти, — говорили журавлі, розправляючи дужі, широкі крила. — Нам сумно, але треба летіти! — І вони жалібно закурликали.

«Я маленька, мені небагато треба», — подумала синичка.

— Нам набридає в одному місці, — заявили, збираючись в дорогу, граки. — Тепер ми летимо за кордон, а наші північні ро-

дичі прилетять сюди. Так вже ми, граки, виховані: влітку — вдома, взимку — мандрівка.

І вони, презирливо дивлячись на синичку, полетіли за кордон, а чужі граки з півночі, навпаки, прилетіли в наш ліс.

Синичка не розуміла, чому б і тим гракам не лишатися вдома, але, певне, вони були вже так виховані.

— Може, й тобі хочеться летіти? — спитала з острахом лісова яблунька, на гілках якої умостилася синичка. — Ах, як сумно, коли всі відлітають, коли йде сніг і виє хуртовина! Та нехай усі дерева скажуть тобі: синички ще ніколи не кидали нас, навіть у найлютіші морози... Але, звичайно, як хочеш...

— Ні, ні, — заспокоїла її синичка, — я нікуди не полечу від тебе. Адже зимували тут і тато, і мама, лишаються брати і сестри. І дивись, скільки ще гостей налетіло з півночі зимувати в наш ліс... Мабуть, не така вже й страшна зима, як усі кажуть. — І вона застрибала по гілках, заглядаючи в усі щілинки, чи не заховалися де-небудь якийсь черв'ячок чи гусінь, бо вона й хвилинки не могла посидіти без роботи.

Синичка співала весело:

— Ціні-ціні-зіні-зі!
Не боюся я зими.
Ти, зима, не лякай,
Я не кину рідний гай!

І всім деревам зробилося спокійніше. Та, мабуть, сама зима чула, як хвалилася синичка. Вона заскреготіла, зарипіла від люті. О! Це було добре чути по всьому лісі. Усі струмочки й річки кригою вкрилися. А вранці прокинулася синичка і побачила, що весь ліс у снігу: і долі сніг, і на гілках сніг — скрізь сніг.

«Ні, — думає синичка, — а я все-таки співатиму».

Сіла на гілочку й заспівала. Та тільки й голосок нібито не той, і дзвінко ніяк не виходить, а так трошки-трошки попискує:

— Пінь-пінь, ах-ах-ах!
Поховалось все в снігах,

Та мене сніг не злякає,
Я не кину свого гаю!

Полетіли вітри до зими, кажуть: усе вже снігом засипали, і навіть великі річки вже зупинилися, а от є така птичка-невеличка, синичкою зветься, ніяк покоритися зимі не хоче. Стрибає та й годі! Не знаю вже, що там наказала зима вітрам, тільки задули вони так, що всі дороги, всі стежки замели, кучугури снігу, як, гори, понасипали, завили так, що навіть вовки, які й самі вити мастаки, полякалися, а така дрібнота, як зайчики, білочки, лісові мишки, хоч вони і в хутряних шубках, боялися й носа вистромити на мороз.

А синичка залетіла за товсті гілки старого дуба, де чагарники та дерева переплелися між собою і вітрів не пускають, та й шукає ретельно в корі собі чогось поснідати. Така вже вдалася — не хоче сумувати та й годі! Бачить, у щілинці нори лежить, ніби зааніміла, гусінь. От добре, хороший сніданок! Тільки до неї — аж тут три горобці налетіли, хочуть з-під самого синиччиного дзьобика гусінь вирвати. Та метка синичка хіба поступиться! Одного клюнула, другого штовхнула — знялася бійка.

Полетіли горобці ні з чим. Трошки підбадьорена перемогою, синичка пострибала по гілках далі на розшуки.

Ніхто в лісі так вправно й швидко не літав, як вона. І чого тільки не виробляла синичка по дорозі, куди тільки не стукалася своїм маленьким дзьобиком! Побачили це вітри — захотіли знову догодити зимі і подули ще дужче. Треба хоч на мить синичці заховатися. Вона — пурх в якесь невеличке дупло. А то було білоччине дупло. Білочка лежала зіщулившись, зголодніла, замерзла. Може б, вона й схопила синичку, — коли голодний, то не дуже розбираєшся в їжі, — та синичка миттю вилетіла з дупла. Куди ж їй податись? Уже й вечір суне. Зимовий день короткий — вигляне сонце, та так, ніби й воно змерзло, — швидше ховається. Сіла синичка на сосну. Наїжилася*, голівку в крильця ввібрала, сидить — пуховий м'ячик та й годі. Так і заснула.

Не спи, синичко, обережна будь: дивись — потихеньку підкрадається до тебе куниця, уже й лапу свою хитру простягла — от-от схопить. Та побачила стара сосна таке лихо, заворушила лапатим гіллям. Стрепенулася синичка — мерщій від лихого ворога.

Отак і боролася синичка щодня, щомиті за своє життя.

І нам зима здається довгою, а такому малому створіннячку, як птичка, мабуть, кожен день — наче місяць. А все-таки стрибала й співала весь час, хоч голосок уже був зовсім тонесенький. А зима ще дужче лютує, — ну, як-таки так не може вона перемогти маленьку пташку! І рипить, і скрегоче, і снігу накидає, мов з рукава, просто купами, а не сніжинками.

— І що там зима виробляє? — питає сонечко у хмар. А хмари ж блукають по всьому небу і все бачать, що робиться.

— Та є в лісі птичка-невеличка, зветься синичка, не хоче вона зимі коритися — все стрибає та співає.

— Ану, гляну, що то за пташка, — мовило сонечко і глянуло.

Бачить — справді чепурна та гарна манісінька пташка по снігу ніжками чеберяє*, і видно, холодно їй і голодно, а стрибає. На гілку злізла, дзьобиком щось шукає.

— Ну й мила пташка, зими не боїться! — сказало сонечко і засміялось. А як сонечко засміється, то всі вже знають — враз тепліше стає. І всі вгору починають дивитись. І синичка голівку підвела. Бачить — сонечко до неї сміється. Весело їй стало, і так голосно вона заспівала, що аж сонечко почуло:

— Зіні-зіні-зіні-зінь,
А вже сонце і теплінь!
Сонце, сонечко, світи,
Не ховайсь за хмари ти!..

Ну, звичайно, після такої пісеньки сонечко вже не могло заховатись, і навіть коли вже брів у ліс вечір, воно трохи затрималося, тому й день став трошки довший. А в лісі говорили:

— Слухайте, як сьогодні весело співає птичка-синичка. Може, це зимі кінець?

Другого дня сонечко ще раніше прокинулося, хотілось йому швидше знову на веселу пташку глянути. Тільки виглянуло — а синичка вже літає, і з нею ще багато синичок, та всі вони співають:

— Зіні-зіні-зіні-зі,
Може, це кінець зими?
Сонце, сонечко, вставай,
Приголуб наш рідний гай!

І так зробилося радісно, приємно всім, і захотілося всім рухатися, погрітися на сонечку. Замість снігу водичка почала капати: кап-кап, дзюр-дзюр... І краплинки стрівалися з краплинками, раділи, гомоніли, бігли навздогін по всьому лісу, дзюркотячи й сміючись:

— Це ж весна! Ми струмки,
Ми весняні дітки,
По землі розлились,
Сповідчаємо скрізь,
Що синичка співа,
Що прибігла весна!

Замість високих кучугур з'явилися великі прозорі калюжі. Дерева прокидалися від холодного зимового сну і заглядали в них.

— Ой, яка я без листячка негарна! — жахнулася молода берізка. — Краще б я й не прокидалася! — Та вона чула, як усередині вже просякають* весняні соки і на вітах наливаються бруньки.

По снігу забігали весняні комашки, і навіть торішні метелики прокинулися. Що ж було робити зими?

І сонечко сяяло, і струмки дзюрчали, і навіть вітри од рук відбивалися — не хотіли вже сердито дути, а почали грати з деревами та струмками і самі стали теплі та лагідні. Махнула зима рукою, зарипіла вночі востаннє та й подалася на північ. І вже всі знали, що скоро прибіжить весна, і поспішали швидше прибраться. Струмки вмивали землю, вона вкривалася зеленою травицею, зацвітали перші квіти, набухали бруньки на деревах, летіли додому пташки.

— Ти жива, маленька? — весело гелґотали гуси.

— Ти не замерзла, крихітко? — курликали журавлі. — От і ми вдома!

А коли у молоді берізки вже так розпустилися листки, що на них могли вміститися крапельки роси і з них можна було напиться, — прилетів і соловей.

Соловей співав краще від усіх у лісі. Всі пташки замовкали, коли він співав, перша його пісня завжди була про далеку мандрівку, про теплі розкішні гаї з надзвичайними квітами й золотими плодами. І всі дерева слухали, і пташки слухали, і маленька синичка слухала і згадувала люту зиму, вітри, кучугури снігу. Може, й справді краще відлітати туди? А як же тоді рідна берізка, і рідний старий дуб, і лісова яблунька?

Та старий дуб ніби знав, про що думає синичка, і лагідно бурмотів:

— А зиму все ж таки ти прогнала, і про весну ти перша заспівала.

Це почув соловей. І друга його пісня була про рідні ліси, які в сто разів кращі від найрозкішніших південних садів. І ця пісня ще була хвалою маленькій, веселій, сміливій пташці, що не побоялася зими.

Синичці зробилося соромно, і вона щось зацвірінчала. До неї приєдналась друга, третя, четверта пташка. Вони цвірінчали, що тепер весна, всім добре й радісно і не треба думати про сніг і холод.

І тоді заспівали всі весняну радісну пісню.

Ліс увесь шумів, і струмки гомоніли. І хоч найкраще співав соловей, але в радісному лісовому хорі чути було і ніжний спів маленької синички.

Оксана Іваненко

Тлумачний словничок

Наїжилась — підняла догори шерсть, пір'я від страху.

Чеберяє — швидко перебирає ногами.

Просякають — насичуються, просочуються водою.

Завдання

1. Літературний конкурс «Хто з якої казки?»

- Він справді там почав біліти, але так змерз, що не міг і всидіти на відкритому місці.
- Бачить — справді чепурненька та гарна манісінька пташка по снігу ніжками чеберяє і, видно, холодно їй і голодно, а стрибає.
- Говорили журавлі, розправляючи дуже широкі крила.
- Голова його — мов бочка, очі — ніби кавуни.

2. Прочитай зашифровані речення і скажи, з яких вони казок.

лийБі чикзай вуб жеду сикравий.

І діто вазалиспі сів нявесну снурадї снюпі.

демПів зомра градотива ми сілвеля сіюПлак.

3. Гра «Які птахи зайві?» (за твором О. Іваненко «Синичка»).

солов'ї

сороки

журавлі

голуби

синички

сойки

горобці

гуся

граки

А ДРУЖИТИ ТРЕБА ВМІТИ

Невидимка

Коли б невидимкою раптом я став,
то після уроків сміливо
Наталку б додому щодня проводжав,
щоб хлопці мене не дражнили!
Сказав я недавно Наталці про це,
коли ми спішили до школи...
Та тільки вона відвернула лице
і мовила: — Більше ніколи
не треба й до школи зі мною іти —
не терплю таких боягузів, як ти!
Зі мною ти ходиш даремно —
ти й так невидимка для мене!..
Ну що вам сказати? Образився я!

Образився так — як ніколи!
І вирішив я: власна гордість моя
за нею іти не дозволить!..
Так думав три дні. А сьогодні — остиг,
і після уроків до неї підбіг,
і зразу сказав їй: — Дозволиш
тебе проводити зі школи?
Всміхнулась Наталка: — Ну й диво!
Ти, мабуть, уже невидимий?
Та завтра ж на першій уроці
задражнять тебе наші хлопці!..
Рукою махнув я на все — і удвох
Щодня ми до школи й назад ідемо!
І весело нам, і щасливі всі дні
ходити отак — і Наталці, й мені!
Я навіть і сумку Наталки
несу — та хіба мені жалко?!
А хлопці мене не дражнили —
ні до ані після уроків,
бо хлопці мене зрозуміли!..
І навіть — позаздрили трохи...

Анатолій Костецький

Чи роблять так друзі?

— Що? Не вилізу?! Хоч зараз! — Мишко мотнув головою, рвучко повернувся і рішуче попрямував до пожежної драбини.

— Та кинь, Мишку, не вигадуй! — намагався зупинити його Ігор. — Звісно, вилізеш. Та кому це треба?

Мишко не звертав на його слова ніякої уваги.

Будинок, в якому жили Мишко, Толя, Ігор і Женя, був шести-поверховий, старовинний, з вузькими довгастими вікнами і чудернацькими ліпними прикрасами. З подвір'я по глухій стіні тяглася вгору пожежна драбина. Вона складалася з товстих залізних скоб, вбитих у стіну, і здалеку нагадувала велетенського смугастого змія. Перша скоба була досить високо від землі, і дотягтися до неї Мишко не міг.

— Підсади! — крикнув він Толі, що був найвищий за всіх хлопців у дворі.

— А може, не треба? — невпевнено промовив Толя. — Справді, чого лізти? Хай Женька спочатку сама спробує, а тоді буде під'юджувати*.

— Підсади, тобі кажуть, — огризнувся* Мишко.

Толя знизав плечима й підсадив його.

Мишко схопився за скобу, засовав ногами по стіні, підтягнувся і поліз.

Діти, затамувавши подих, мовчки дивилися на нього.

Мишко ліз обережно, повільно. Коли він доліз до третього поверху, нога раптом сковзнула, зірвалася і... Мишко повис на руках.

Усі завмерли. Женя злякано закричала:

— Мишко, злазь! Я тепер вірю! Не треба, злазь! Я пожартувала! Мишко-о!

Але Мишко вже намацав ногами скобу й поліз далі.

На рівні четвертого поверху він зупинився перепочити. Випадково глянув униз, і по всьому тілу вмить розлилася якась лінива кволість. Мишкові стало так страшно, що він ледь не випустив з рук

скобу. Хлопець судорожно зціпив пальці й застиг. «Упаду. Зараз упаду...» — подумав з жахом.

Минула хвилина. Внизу напружено мовчали.

У Мишка вже й на думці не було лізти далі...

Та хіба можна спуститися? На посміх!.. І страшно відірвати хоч одну руку від скоби, глянути вниз...

«Що робити? Що робити?» — гарячково стукотіло в голові.

І раптом почувся спокійний, хрипливатий голос:

— Та-ак! І далеко це ви, юначе, зібралися? Ану, зараз же злазь! Швидше!

На ґанку стояв Михайло Петрович.

Толя, Ігор і Женя так і присіли від несподіванки, вони не знали, куди подітися. А Мишко полегшено зітхнув і обережно почав спускатися.

Наближаючись до землі, він уже вдавав, що злазить неохоче.

Коли сплигнув на землю, ноги в нього підігнулися, і хлопець присів.

— Ех!.. Пе... перешкодили... — пробелькотів Мишко. Він був блідий, губи тремтіли.

— І чого це тебе понесло туди? Га? — спокійним, трохи глузливим тоном спитав Михайло Петрович. — В'язи* скрутити захотілося?

Мишко мовчав. Тоді Женя, бліда й перелякана не менше, ніж Мишко, затинаючись, розповіла, як це сталося. Зайшла мова про хоробрість, Мишко розпалився й почав хвалитися, що він нічого не боїться, а вона взяла і сказала, що він просто базікало*, а якщо ні, то хай залізе по цій драбині на дах; вона й не думала, що він справді полізе, а він...

— Хоробрість! Хоробрість! — промовив Михайло Петрович. — Яка там хоробрість! Безглуздо ризикувати — це дурощі, а не хоробрість!.. Ну яка користь з того, якби ти розбився? Яка? І ви теж... розумники! Пустили його! Теж мені друзі!

Діти пригнічено мовчали.

За Всеволодом Нестайком

Під'ю джувати — підбивати, наштовхувати на якийсь вчинок.

Огризнувся — грубо відповів.

В'язи — шия.

Базікало — особа, що полюбляє багато говорити.

Щасливий день

Сьогодні тато купив Василькові нові санки. Та такі барвисті, що аж очі вбирають. Хлопчик гордився своїми батьками, котрі ніколи ні в чому йому не відмовляли.

«О, тепер я накатаюсь!» — подумав Василько і щасливий потягнув санки на гірку, де було повно дівчорі.

Стояла чудова сонячна погода. Василько сів на санки і хутко, наче куля, з'їхав додолу. Лише вітер засвистів за ним. І зробилося йому так весело на душі, що аж співати захотілося.

Та раптом почув, як хтось хлипає. Озирнувся і побачив шестилітню сусідку Ганнусю, що самотньо стояла під плотом і втирала рукавом сльози. Її батьки нещодавно повернулися з далекої Мордовії. Мама розповідала Василькові, що вони пробули там у в'язниці десять років, а в селі люди їх борцями за волю вважали і допомагали, хто чим міг.

— Чого ти плачеш? — лагідно запитав Василько.

— У мене санок немає... — крізь сльози промовила дівчинка.

— А де ж вони?

— Нема за що купити.

І знову залилася сльозами Ганнуса.

— Не журися, батько невдовзі купить тобі санки... — заспокоював її Василько.

— Не купить, — хлипнула Ганнуса, — якби мав купити, то купив би сьогодні — у день мого народження...

— Сьогодні твій день народження?

— Умгу...

— І тобі нічого не подарували батьки?

— Нічого...

Василькові пригадалися його дні народження, коли батьки дарували йому гарні дарунки. І зробилося йому якось ніяково. Навіть боляче.

І хлопчик відчув себе раптом дуже, дуже нещасливим: горе Ганнусі затьмарило його радість.

— Бери мої санки і катайся скільки хочеш... — промовив Василько.

Ганнуся підняла на нього свої заплакані очі:

— Як «бери»? Вони ж не мої...

— Твої... Назавжди... Бери!

— А ти ж як?

— Мені нові куплять. А ці я тобі дарую. У тебе ж день народження сьогодні.

— Спасибі... — промовила Ганнуся і, піднявши шнурочок, весела та щаслива потягнула санки на гірку.

Василькові ніби гора з плечей звалилася. Він відчув себе щасливим, як ніколи. Щасливим від того, що приніс і комусь радість.

Василь Поруб'янський

Ігор Дзьобик

Товаришів у мене багато — у школі, в нашому й сусідніх дворах. Але найбільше я дружу з Ігорем. Ми живемо в одному будинку, в одному під'їзді, на одному поверсі, навчаємось в одному класі й сидимо за одною партою. Всі кажуть, ніби ми й схожі між собою — як брати. І справді: обидва біляві, кирпаті, сіроокі, в обох веснянки.

Та в чомусь і не схожі. Ігор, наприклад, носить черевики тридцять шостого розміру, я — тридцять четвертого, він має зріст метр і тридцять дев'ять сантиметрів, я — на три сантиметри нижчий. Зате я вмю, як захочу, ворушити вухами, а в нього ніяк не виходить.

Яка в нас дружба — судить з такої пригоди.

Коли похолодало і випав сніг, Ігореві купили зелені вовняні рукавички. М'якенькі і теплі-теплі! Я теж захотів такі самі. Мама купила й мені.

Одного разу на великій перерві ми кидалися сніжками. Коли подзвонили на урок, припинили гру, вбігли в клас, глянули: у мене немає лівої рукавички, в нього — правої.

Наступної перерви майже всім класом їх шукали. Увесь сніг перерили в шкільному дворі і не знайшли.

— Ну, де вона пропала? — сумував Ігор. — Тепер мама буде лаяти...

— І мене...— журился я.

Після того ми неухважно слухали на уроках учителів, все думали про загублені рукавички і про те, як пояснити вдома, де вони поділися.

Мені ще нічого. Мама, звісно, спочатку погнівається, обізває ґавою-роззявою, потім пересердиться і знову купить інші рукавички. Ще й тато, може, заступиться. «З ким, — скаже,— такого не буває?..» Бо минулої зими він також загубив десь, і навіть не одну, а обидві свої шкіряні рукавиці.

А ось Ігореві більше перепаде. В нього мати суворіша і заступитися, мабуть, не буде кому — його ж батько, певно, ніколи не губив рукавиць.

«А що, як віддати йому свою рукавичку? — раптом подумав я. В нього — права, в мене — ліва. Якраз і буде пара!..» — так і зроблю — віддам. Тоді мати нічого не визнає і не лаятиме його. Але ж Ігор може й не взяти. Звісно, не візьме. Скаже: «Чого це ти мені свою віддаєш? Бери краще мою».

І, звичайно, він трохи матиме рацію. Я виручу Ігоря, і йому буде зовсім добре. А мені? Мені — гірше. То хоч одну рукавичку принесу додому, і мама менше гніватиметься. А як жодної не буде, тоді сердитиметься дужче, це ж ясно.

Ні, віддам Ігореві свою рукавичку так, щоб він і не знав про це!

На останньому уроці я непомітно засунув рукавичку поглибше в Ігорів портфель і тішився собі. Ото здивується він, як знайде! Прийде зі школи, повітягає з портфеля книжки і зошити, тоді — зирк! — аж у нього й друга рукавичка спокійненько лежить...

«Як вона тут опинилася? Мабуть, хтось із хлопців навмисне сховав, щоб покепкувати з мене», — подумає і радий-радий бу-

де, що так щасливо все закінчиться. Однак вийшло зовсім непередбачене, дивуватися довелося мені.

Коли я викладав удома на стіл із свого портфеля книжки та зошити, то разом з ними витяг і зелену вовняну рукавичку. Спершу я подумав, що ми з Ігорем переплутали портфелі. Таке вже не раз було, бо вони однакові. Подивився на зошити — мої. Значить, не переплутали.

А як же тоді в мій портфель потрапила оця рукавичка? Адже я добре пам'ятаю, що засунув її в Ігорів портфель.

Стривай, стривай, рукавичка ж із правої руки. Тепер все ясно!.. Виявляється, Ігор теж хотів мене виручити і поклав свою рукавичку в мій портфель. От сміхота, от комедія!..

Хапаю рукавичку і мерщій до Ігоря. Тільки відчинив свої двері, як відчиняються двері квартири навпроти. Я тримаю в руці зелену вовняну рукавичку, і мій друг тримає таку ж...

Борис Комар

Як Сергійко навчився жаліти

Сергійко гуляв собі біля ставка і побачив дівчинку, що сиділа на березі.

Підходить до неї, а вона й каже:

— Не заважай мені слухати, як хлюпочуть хвилі.

Сергійко здивувався. А потім узяв та й кинув у ставок камінець.

Дівчинка питає:

— Що ти кинув у воду?

Сергійко ще більше здивувався.

— Хіба ти не бачила? Я кинув камінець.

Дівчинка й каже:

— Я нічого не бачила, бо я сліпа.

Сергійко довго дивився на дівчинку. Він не міг уявити: як це воно, коли людина нічого не бачить?

Настала ніч. Сергійко ліг спати. Серед ночі прокинувся, його розбудив шум за вікном. Шумів вітер, у шибки стукав дощ. А в хаті було темно.

Сергійкові стало страшно. Йому пригадалася сліпа дівчинка. Тепер уже не дивувався — його серце стиснув жаль. Як же вона, бідна, живе в темряві?

Сергійкові хотілося, щоб швидше настав день. Він піде до сліпої дівчинки. І пожаліє її.

Василь Сухомлинський

Завдання

1. Доповни словникову скарбничку справжніх друзів.

Допомога, щирість, правдивість, вірність, безкорисність, підтримка, співчуття, любов, добро, _____

2. Склади прислів'я.

Якщо маєш друга —
тримай •

• таким і сам будь у
дружбі!

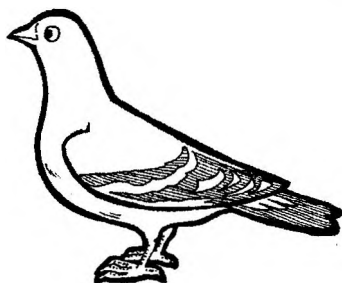
Людина без друга — •

• а не маєш — шукай!

Якого друга хочеш
мати •

• що їжа без солі!

ПРИГОДИ І ЗАХОПЛЕННЯ ТВОЇХ РОВЕСНИКІВ

Хлопчик з голубом

Синьоокого кучерявого Петруся без голубів важко й уявити. Іде куди хлопчина — з-під куртки в нього голівка голуба визирає. Заговорить з ким-небудь — обов'язково згадає про своїх улюбленців. А дома в нього справжнє голубине царство.

«Цук-р-ру! Цук-р-ру!» — безугавно туркочуть у клітках маленькі, червонясті, з чорною рисочкою на шиї голуби.

«Вар-вар-вуку! Вар-вар-вуку!» — поважно і строго щось доводять своїм подругам інші.

Та не пишні трубачі, а звичайнісінькі сизокрилі голуби-поштарі користалися найбільшою увагою Петруся.

До школи йде — неодмінно одного-двох поштарів несе. Прийде, зараз же записочку напише, до ніжки прив'яже — і летить голуб сповіщати сестру Маринку, що Петрусь не запізнився і нічого з ним у дорозі не трапилось.

До школи було далеченько. Петрусь жив на краю села, і цю відстань він використовував для щоденних тренувальних польотів своїх поштарів.

Школярі звикли щодня бачити Петруся з голубами, і польоти його поштарів стали для них звичайним явищем.

Глузував з Петрусєвого захоплення лише Тодось, войовничий і задеркуватий хлопчина. Кожного ранку перед першим дзвінком він підкрадався до Петруся, давав йому щигля і вимагав, щоб у записці, яку той посилає Марині, було неодмінно зазначено: «Одержав від Тодося чергового щиглика».

Це, звичайно, були жарти, але Петрусь кінець-кінцем серйозно розсердився, і Тодось деякий час не займав його.

Якось трапилася така пригода. Тодось забув дома зошит з математики. Вернутися за ним — значило запізнитися на урок. Без зошита ще гірше — адже там зроблено на сьогодні завдання. Що ж робити?

— Ану, будь другом, виручай! — звернувся він до Петруся, з надією дивлячись на голуба, якого той саме збирався відпускати додому.

І Петрусь в записці попросив Маринку принести Тодосів зошит.

З хвилюванням дожидав Тодось зошита. Марно. Маринка не прийшла.

Увечері Петрусь довідався, що голуб додому не прилетів. Що з ним сталося? Не інакше — убив поштаря кібець.

Дізнавшись про це, Тодось почухав потилицю і сказав:

— З такими поштарями тільки сміх та сльози! — І презирливо махнув рукою. — Дитячі іграшки!

Тому влітку, коли школярі збиралися їхати на районну олімпіаду, де мали показати п'єсу, Тодось, який був старостою шкільного драматичного гуртка, сказав Петрусєві:

— Тільки ти голубів своїх не бери. У п'єсі їм ніякого місця не одведено.

До районного центру було кілометрів з тридцять. Їхати «артисти» збиралися вантажною машиною і план мали такий: виїхати раненько, десь посеред дороги спинитися, погуляти в лісі, а після полудня — на олімпіаду.

Машина рушила. Всі були веселі, співали, жартували. Тільки Петрусь скаржився, що в нього болить бік, і сидів осторонь, щоб ніхто його не штовхнув.

— Бік! Бік! — голосно попереджав він кожного, хто близько підсовувався до нього.

Машина м'яко котилася рівною дорогою, порослою чебрецем та споришем. Обабіч нависало буйне листя густого лісу.

Кілометрів п'ятнадцять промчали, не оглянувшись. Враз мотор зачохкав. Машина спинилась.

— Що трапилося?

— А от зараз подивлюсь, — відповів шофер, вилазячи з кабіни.

— Кепські справи, — озвався він з-під капота. — Мотор вишов з ладу.

— Що ж робити?

— Ви собі погуляйте, а я тим часом буду лагодити.

Хлопці, а за ними й дівчата швидко злізли з машини, розділились на дві команди: одна — червоні, друга — сині, і зникли в зеленій гущавині.

Та нещасливий видався цей день.

Несподівано з-за обрію виповзла широка темно-синя хмара.

«Тік-тсс, тік-тсс», — затривожилась маленька, в червонястім фартушку пташка-зорянка.

У лісі враз посутеніло. Зірвавсь вітер.

— Горністе! Грай збір! — гукнув вожатий.

Дуже не хотілося дітям припиняти гру. Та довелося, бо через кілька хвилин залопотіли перші важкі краплі дощу.

Незабаром дощ сипнув сильніше. Сліпуча блискавка, спалахнувши десь на верхівках дерев, навпіл перетяла небо. Вдарив розкотистий грім.

Діти поховалися під машину.

Ліс гув. Злива щораз дужчала.

— От тепер у пригоді став би Петрусів голуб, — промовив чорноокий Василько, перший друг юного голубовода. Невдово-

лено глянувши на Тодосю, він додав: — А все через тебе. І чого ти не дав йому взяти голуба?

— Голуб його тільки з школи до Маринки дорогу знає. І то треба, щоб кібця поблизу не було... Правду кажу, Петре? — оглянувся Тодось, шукаючи його очима.

Але йому ніхто не відповів.

— Де ж Петро?

Петра справді не було.

— Петрусь, де ти? — в один голос загукали школярі.

— Та я ось! — почулося з-за куща, і в цю ж мить звідти виринула накрита мішком голова хлопчини.

— У нього вже не болить бік! — гукнув Василько.

— Та то він, мабуть, удавав хворого, — сказав Тодось.

— А ми тут про твоїх голубів говорили. Тодось каже, що поштар твій звідси не втрапив би до села. Га? Як ти гадаєш?

— Не знаю, — замислено промовив Петрусь.

Цілу годину по цьому розмовляли про се, про те. Грілися, бо трохи змерзли. Дощ поволі вщухав. Шофер знову почав лагодити машину.

— Скоро поїдемо? — запитували в нього діти. — Це ж так і на олімпіаду можна спізнитися...

Та шофер на це не міг відповісти. Аварія була серйозна, і він взагалі не був певен, що зуміє полагодити мотор.

Минула ще година. Повернуло вже й на полудень.

— Що ж робити? — хвилювався вожатий. — Іти пішки? Далеко. Мокро. І куди йти? Додому? Шкода. Коли ж на олімпіаду йти, то не з голими руками. Треба декорації нести. А це ж кілометрів дванадцять. Прийшли б десь опівночі. Олімпіада тим часом починається о шостій вечора. Лихо та й годі!

Загального занепокоєння не поділяв лише Петрусь. Він все, здавалося, про щось інше думав, чимось іншим був заклопотаний, часто дивився на дорогу, до чогось прислухався.

Раптом крикнув:

— Їде!

— Хто їде? — здивувалися школярі.

— Машина!

— Де?

— А ви послухайте.

Усі затамували подих і, справді, почули гудіння машини. Невдовзі вона виринула з-за дерев і, розбризкуючи грязюку, під'їхала до «артистів».

— Це наша! Наша! — радісно загукали вони.

— От бачиш, а ти казав, що мій поштар не долетить, — переможно глянув на Тодося Петрусь.

— То це твоя робота? — кинулися всі.

— Ха-ха-ха! Це його бік дав знати в колгосп про нашу пригоду, — догадавшись, дружно засміялися всі.

Але Тодось не повірив. Він підійшов до шофера і запитав:

— Дядьку Юхиме, як ви догадалися, що нам потрібна машина?

— А ось, — відповів шофер і показав записку, на якій рукою Петруся було написано: «SOS! SOS! SOS! Маринко! Біжи в гараж і скажи, що в нас аварія. Стоїмо серед дороги. Змокли під дощем. Чекаємо на допомогу. Петро».

— Качати Петруся! — крикнув Тодось і підбіг до хлопця...

Через кілька хвилин новою машиною «артисти» вирушили на олімпіаду.

За Ярославом Гримайлом

Федько-капітан

У школі сталася надзвичайна подія.

Учителька Ганна Миколаївна мала в цей день провести контрольну з літератури, тому й прийшла до школи раніше, ніж завжди, щоб оглянути клас, упевнитися, що він чисто прибраний і свіжопроритий.

Роздягнувшись в учительській, вона йшла коридором, трохи схвильована, — їй так хотілось, щоб роботу усі написали на «добре» і «відмінно».

Зненацька перед дверима свого класу зупинилась. У щіліні замка стирчав якийсь блискучий предмет із коротеньким шну-

рочком, а під ним була приклеєна записка: «Обережно! Заміновано!»

Якусь мить вона стояла нерухомо. Потім почала відходити й відходити подалі від дверей. Саме в цей час зайшла групка школярів, і Ганна Миколаївна застерезливо крикнула їм:

— Не підходьте! Не підходьте й близько! Там заміновано!

Діти теж злякалися, збилися біля протилежної стінки, як комашки, не знаючи, що робити далі.

Ганна Миколаївна шарпнула двері до директора. На її щастя, він уже прийшов, саме скидав плащ, роздягався.

— Василю Петровичу... там... міна!.. — сказала неслухняними губами.

— Яка міна? Що з вами, Ганно Миколаївно? — звів на неї спокійні очі директор.

— Там... у дверях мого класу...

— Що за нісенітниця. Ну, ходімо, я ж на фронті був мінером, з'ясуємо.

Дітей уже зібралось чималенько, але вони справді не насмілювались підійти близько до дверей свого класу.

Василь Петрович зупинив учительку біля учнів, а сам підійшов до дверей. Кілька хвилин роздивлявся те, що блищало в дверях, побачив, що зависає не бікфордів шнур, а недбало прив'язаний мотузок, і засміявся:

— Та яка ж це міна? Звичайний собі відстріляний патрон. Гільза. — І тут же витяг гільзу із щілинки. — Ось вона... Пускайте дітей у клас.

— У мене зараз контрольна, а діти збуджені.

— Я зайду разом з вами.

Довгенько довелося чекати, доки учні втихомиряться. Тоді директор спитав, не підвищуючи голосу.

— Хто з вас це зробив?

Повторювати запитання не довелося. Із-за парти, що біля вікна, звівся кремезнений хлопчина:

— Я, Василю Петровичу.

Клас ахнув, загомонів. Дивись, як швидко признався!.. Потрібний був якийсь час, щоб учні заспокоїлись.

— Федько Ковтун? Що ж це ти?.. Гаразд, пиши контрольну роботу разом з усіма. А після цього зайдеш до мене... Продовжуйте, Ганно Миколаївно, — і вийшов з класу.

Федько зупинився перед столом директора. Розкуйовджений чуб. Ще з літа облуплений ніс. Під розстебнутою сорочкою попедек грудей сині смужечки тільняшки. Підперезаний флотським поясом з мідною бляхою, на якій вибито якір, а в руках — капітанка з «крабом».

Поглядає на директора зухвало, з викликом.

Василь Петрович якийсь час оглядав його з ніг до голови, раптом запитав:

— А кашкет навіщо?

— Ви ж мене виганяти будете?.. — чи то ствердив, чи то спитав Федько. — Отам і портфель з книжками у вас за дверима.

— Піді візьми портфель, — наказав директор.

Федько вийшов за двері і повернувся з портфелем.

— Може, там ще «міни» є? — кивнув головою на портфель Василь Петрович і посміхнувся.

Силувано, коротко скривив губи в посмішці і Федько:

— Ні, більше немає.

— А тепер сядь і розкажи мені, навіщо таку штуку втнув.

Федько мовчав. Трудно вгадати, чи лагодився відповісти, чи думав щось своє, зовсім не зв'язане з питанням директора.

— Ну, чого ж мовчиш? Одразу ж чесно і прямо зізнався, що гільза у дверях — твоя витівка. А тепер так само чесно й відверто скажи — навіщо? Мені просто так цікаво знати, бо я б такого не видумав... Ні, ти не з тих хлоп'ят, у яких все гладко. Куди там!.. Раніше ти серед уроку запускав паперового голуба, грав під партою в сірникову коробочку, на який бочок стане, як нігтем спіднизу ударити, знаю я цю гру, не секрет. Одного разу ти приніс якусь фуркалку. Весело було в класі. Як тільки вчителька по-

чинала говорити, твоя фуркалка починала фурчати... Потім ти приніс вужа в пазусі, і діти з вереском тікали від тебе у всі боки. І багато ще в твоїй самодіяльності художніх номерів числиться. А тепер ось уже й «міну» підклав... Навіщо?

Федько й далі мовчав.

— Тоді я тобі скажу, Федьку-капітане, чи як тебе називають. Капітан-то ти капітан, а контрольної з літератури злякався. Думав: «Нароблю «міною» галасу, відкладуть контрольну». Ось тобі і загадка, і розгадка. Так, Федько?..

Хлопець не думав, що директор його легко розкусить, і навіть здивовано й довго дивився на Василя Петровича.

— Так... Але ж у мене, окрім літератури, з усього «чотири» і «п'ять». Хіба я погано вчусь?..

— Знаю. Ось тому і говорю з тобою, можна сказати, лагідно. Навіть порадитися хочу: що ж будемо робити далі? Чи знову чекати від тебе якоїсь витівки, чи, може, на оцій твоїй «міні» й поставимо крапку?

— Я буду кораблі будувати, як мій тато.

Директор добре знав, що батько у Федька — кораблебудівник. Та він сказав Федькові:

— Тобі ще рано. Ніхто тебе на роботу не візьме, доки не підростеш та не вивчишся.

— Та ні, я не на завод. У нашій майстерні кораблі будувати можна... Ну, макети, звісно... І креслити я вмію. А ви думаєте, чого в мене з математики п'ятірки?

Директор трохи розгубився:

— Гм... Будуй кораблі... Подумаю, як тобі допомогти. Може, ще таких, як ти, шибеників найдеш собі на підмогу... А тепер іди на уроки.

— Завтра з батьком прийти? — запитав Федько.

— Не треба, — сказав директор, — про все, що сталося, сам батькові розкажеш... А от у Ганни Миколаївни попроси вибачення. І перед усім класом.

Федько потемнів на обличчі. Колючі стали очі.

— А ти ж як думав? — стежачи за ним, спитав директор. — Поговорили ми з тобою, та оце й кінець? Ні, так не вийде. Зробив дурницю, май мужність не тільки мені, а всім пояснити, що до чого.

Федько кволо, ніби нехотя, звівся зі стільця, підсунув під руку портфель, наповнений книжками та зошитами, і поплентав до дверей. Уже на порозі повернув голову, кинув тихо:

— До побачення.

— До побачення, — відповів директор, — зроби все, як ми з тобою домовились.

Федько зупинився перед своїм класом.

Уже хотів було постукати, попросити дозволу зайти, але ніби хтось смикнув його за руку. Лише послухав крізь двері голос учительки, потім швидко прошмигнув повз чергову і затупотів по східцях зі школи...

Але й додому Федько не пішов.

Довго блукав понад бухтою, потім знайшов затишне місце, подалі від людського ока, сів на камінь, обхопив руками ноги і поклав голову на коліна.

Ще ніколи не почувався таким самотнім. Он заходять в бухту і виходять з бухти кораблі, снують, ніби з води мережку в'яжуть, катери. На кожному з них люди. Але їм зовсім байдуже до Федька. У кожного своє діло.

Там, у школі, лишилась учителька Ганна Миколаївна, Федько ще й зараз чує її голос. Лишились друзі, товариші. Вони називали його капітаном. І він пишався цим...

А тепер ніякий він для них не капітан. Бо нашкодив і втік. Не послухав директора, Василя Петровича, не пішов до класу, не попросив вибачення. Втік і сидить ось самотній, нікому не потрібний.

І несподівано пролунав голос:

— Чого сидиш тут, моряче? Де ж твій корабель?

Федько сахнувся, звів голову. Перед ним був таки справжній матрос — широкоплечий, грудастий, засмаглий на сонці та на вітрах.

Федько розгубився, не знав, що відповісти.

— На бухту дивлюсь...

— Бачу, що на бухту, а не на слона в цирку, — він був ще й веселий та голосом тугий, сильний. — А хіба у тебе в школі канікули?.. Та вроді ж ні. А чого ж ти не в школі?

— Раніше відпустили... — непевно сказав Федько.

Матрос весело й хитрувато скосив на нього очі:

— Щось ти плутаєш, братику. Ану, давай, викладай все, як матрос матросові.

І Федько не вистояв перед цим гарним, сильним моряком. Розказав.

Матрос довго мовчав, теж дивився на бухту. Далі озвався:

— Да-а-а, погані твої діла, браток... Виходить так, що школа, друзі, батьки — для тебе ніщо. Аби ти був, по-своєму жив... директор у тебе, видать, гарний чоловік. Ти диви: і поговорив по-культурному з тобою, і пробачитись порадив та батькам розповісти... Дуже м'який чоловік. А я тебе, коли б був твоїм директором чи батьком, у канатний ящик на дві доби посадив би! Ех ти, капітанський кашкет носиш, а ще й до матроса не доріс... От що, братику. Гайда додому і все розкажи. А завтра в школу. Без школи гарним моряком не станеш. А потім уже й про капітана подумаєш... Ну, давай, правильно держи руля, бо я — людина серйозна.

Зараз Федя Ковтун, колишній Федько-капітан, уже вступив до морського училища. Але він не забуває й ніколи не забуде, як його ставили на тверді ноги знайомі й незнайомі люди.

Дмитро Ткач

Таємнича хвороба

Санько несміло переступив поріг дитячої поліклініки і, заплющивши очі, кулею промчав мимо прочиненого кабінету, в якому йому робили кілька уколів.

Скривився він, неначе від кислциць, коли минав стоматологічний кабінет, де моторошно завивала бормашина.

— Яке щастя, — думав хлопчина, — що сьогодні не треба йти саме до цих двох кабінетів!

Аж ось і двері, куди його направила шкільна медсестра: «Невропатолог». Це, кажуть, той, що лікує нерви.

— Заходь, сідай, — вказав на стілець велетень-лікар з довжелезною, як у Карабаса-Барабаса, бородою. — Від ранку сучаю — нерви у цих дітей відсутні, чи що?

Санько поглянув на руки лікаря і зрозумів: від такого не втечеш. На щастя, в тих руках він не помітив інструменту, що ріже чи коле, тому заспокоївся і присів на краєчку стільця.

— На що скаржишся, хлопчику?

— Та от біда, лікарю: третій день не можу увечері заснути... Перевертаюся в ліжку всю ніч. Лише під ранок поринаю в сон.

— Так, так, здається, все зрозуміло, — постукав олівцем по столу невропатолог. — Нерви не в порядку. Явна перевтома. Ти, мабуть, багато читаєш перед сном?

— Що ви! Я нічого не читаю, окрім підручників...

— Значить, багато граєш у футбол!

— Я до футболу байдужий!

— Дивно, — прокректав лікар. — Унікальний випадок. А як щодо телевізора? Частенько перед сном умикаєш?

— У нас телевізора третій місяць немає. Здали до майстерні.

— А може, у вас сусіди неспокійні — грають, співають або ж сваряться?

— Ми живемо у власному будинку.

Санько помітив, як у лікаря почали дрібно тремтіти пальці. Він явно нервував.

— Послухай, хлопче! — підхопився на ноги лікар. — Чи ти можеш мені сказати: чим ти займаєшся після того, як повертаєшся зі школи?

— Сплю! — спокійно відповів Санько.

Ігор Січовик

Завдання

1. Літературна вікторина «Впізнай героя».

- Розкуйовджений чуб. Ще з літа облуплений ніс.
- Синьоокий кучерявий хлопчина.
- Він не забуває і ніколи не забуде, як його ставили на тверді ноги знайомі і незнайомі люди.
- Третій день не можу заснути увечері... Перевертаюсь у ліжку всю ніч.

2. Поєднай героя з його рисами характеру. Які слова характеризують Петруся?

чуйний сміливий

чемний забіяка

добрий турботливий

войовничий стриманий

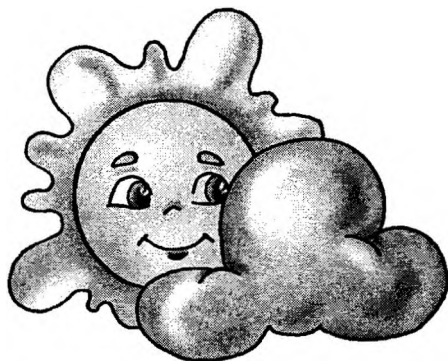
розумний задержуватий

3. Прочитай прислів'я.

Хто чисте спокійно спати має — лягає.

Всякий свого сумління щастя коваль.

ВИДАТНІ ПИСЬМЕННИКИ

За сонцем хмаронька пливе

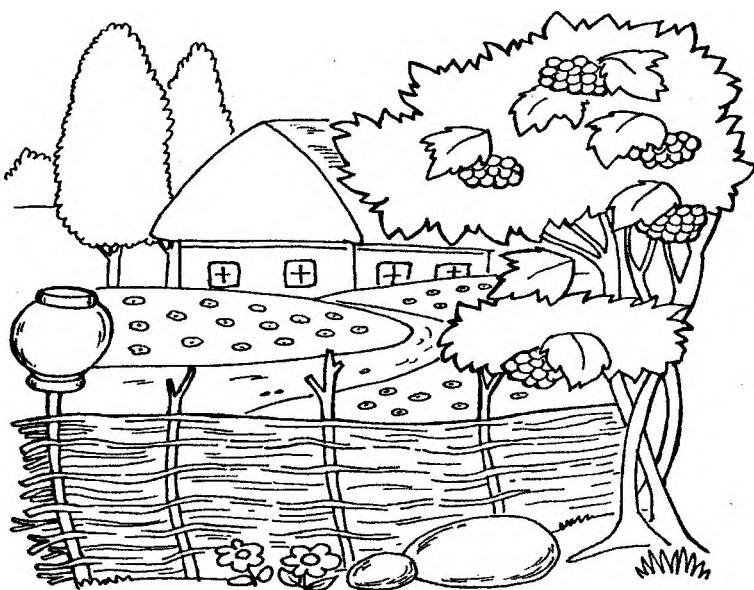
За сонцем хмаронька пливе,
Червоні поли розстилає,
І сонце спатоньки зове
У синє море: покриває
Рожевою пеленою,
Мов мати дитину.
Очам любо...

Тарас Шевченко

* * *

Сонце гріє, вітер віє
З поля на долину,
Над водою гне з вербою
Червону калину.

Тарас Шевченко

* * *

— Червона калино, чого в лузі гнешся?
Чого в лузі гнешся?
Чи світла не любиш, до сонця не пнешся?
До сонця не пнешся?

Чи жаль тобі цвіту на радощі світу?
На радощі світу?
Чи бурі боїшся, чи грому з блакиту?
Чи грому з блакиту?

— Не жаль мені цвіту, не страшно і грому,
Не страшно і грому,
І світло люблю я, купаюся в ньому,
Купаюся в ньому.

Та вгору не пнуса, я дубам не пара,
Я дубам не пара;
Та ти мене, дубе, отінив, як хмара,
Отінив, як хмара.

Іван Франко

Порада

Не високо мудруй,
Але твердо держись,
А хто правду лама,
З тим ти сміло борись!

Не бажай ти умом
Понад світом кружить,
А скоріш завзьмись
В світі праведно жить.

Іван Франко

Конвалія

Росла в гаю конвалія під дубом високим,
захищалась від негоди під віттям широким.
Та недовго навітшалась конвалія біла, —
і їй рука чоловіча віку вкоротила.
Ой понесли конвалію у високу залу,
понесла її з собою панночка до балу.
Ой на балі веселая музиченька грає,
конвалії та музика бідне серце крає.
То ж панночка в веселому вальсі закрутилась,
а в конвалії головка пов'яла, схилилась.
Промовила конвалія: «Прощай, гаю милий!
І ти, дубе мій високий, друже мій єдиний!»
Та й замовкла. Байдужою панночка рукою
тую квіточку зів'ялу кинула додолу...

Леся Українка

* * *

Талого снігу платочки сивенькії,
дощик дрібненький, холодний вітрець,
проліски в рідкій травиці тоненькії,
це була провесна, щастя вінець?
Небо глибочеє, сонце ласкавеє,
пурпур і злото на листі в гаю,
пізніх троянд процвітаня яскравее
осінь віщує — чи то ж і мою?

Леся Українка

* * *

Блакить мою душу обвіяла,
душа моя сонця наміряла,
душа причастилася кротості трав.
— Добридень! — я світу сказав.

Струмок серед гаю, як стрічечка.
На квітці метелик, мов свічечка.
Хвилюють, маюють, квітують поля, —
добридень тобі, Україно моя!

Павло Тичина

Як дуб з вітровієм бився

Казка

Не одне уже століття
Дуб стояв, простерши віття,
Весь в корі, як у броні,
Трудні роки, ночі й дні.

Батьком був він Клену й Глоду.
Всім давав він прохолоду.
Кожен знав: хай грім гримить —
Дуб од бурі захистить.

Ось минуло ще століття...
Й розгулялось лихоліття:
З півночі з-під білих вій
Хижо глянув вітровій.

Глянув, станув, розігнався —
Дуб зелений захитався.
Йде і йде на дуба в бій
Розбишака-Вітровій.

Хижо, люто налітає,
Листя на льоту хватає.
Тільки дуб стоїть, не гнеться,
Силі Вітру не дається,

Ох же вітру і досадно!
Закружляв він листопадно,
Та не вдержавсь на нозі
Й опинився у грязі.

— Ех ти, Вітре-Вітровію,
Сам собі зламав ти шию...—
Так промовив Дуб могутній
І про день свій про майбутній
Взявся думати-гадать
Та ще й вітами гойдать.

Павло Тичина

Зима

Вийшли вранці ми.
Дивне місто проти сонця!
Всі взолочені віконця...
Ні, такої ще зими
не стрічали ми.

Проти сонця дим,
проти зимнього патлатий,
що з труби зверта від хати,
й понад садом молодим
тане, тане дим...

Ох, яка ж краса!
Сад увесь убрався в іній,
проти сонця він — як синій.
Гілля до землі звиса, —
дим же в небеса...

Проти сонця дим,
проти зимнього патлатий,
золотисто-рудуватий, —
понад світом молодим
тане, тане дим...

Павло Тичина

Як не любити...

Як не любити зими сніжно-синьої
на Україні моїй, саду старого
в пухнастому інеї,
сивих, веселих завій?

Як не любити весни многошумної,
меду пахучих суцвіть,
як не любити роботи розумної,
праці, що дух веселить?

Максим Рильський

Білі ночі

І на Україні білі ночі!
Це коли ніжним білим цвітом
черешні в селах зацвітають,
коли в садах буяє повінь
цвітіння щедрого. На вітах
нема ще жодного листочка,
який би світлим оксамитом
в промінні сонячнім бринів.
Кругом лиш цвіт. Не видно навіть
ні хат у селищах, ні вулиць,
ані людей. Все потопає
у білім мареві цвітіння,
і села в пору цю здаються
поміж зеленими полями
неначе білі острови...
Стоїш, дивуєшся, вдихаєш
медовий запах черешневий,
а місяць, ніби човен срібний,
ледь-ледь у вишині пливе.
Тюї-тюї... — десь соловейко
в долині пісню починає,
а потім до струни торкнеться —
і ніч, як арфа, забринить.
Від тої музики на землю
із гілочок, немов сніжинки,
кружляють, сіються у тиші
маленькі білі пелюстки.
Чарівні ночі, білі ночі
зміняють дні погожі, світлі,
коли у нас на Україні
черешні всюди зацвітуть.

Василь Грінчак

Дві хмароньки

Раз високо над горами,
Уранці по весні,
Дві хмароньки пливли кудись,
Як янголи ясні.

Удосвіта дві хмароньки
Зустрілися вгорі
І мовчки зупинилися,
Як божих дві зорі.

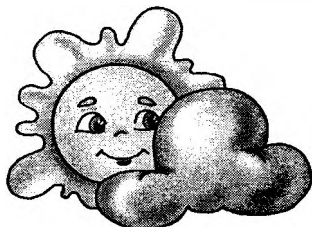
Дві хмароньки зустрілися
Удосвіта колись,
Зустрілися, спинилися,
За рученьки взялись.

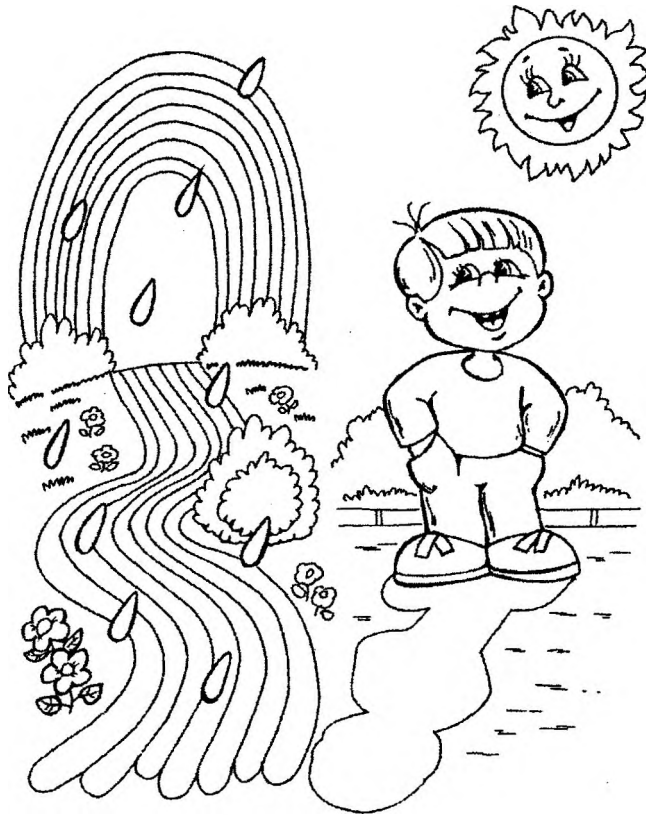
Хотілось їм зостатися,
Удвох прожити вік,
А вітер злий сміявся вже
Десь збоку біля їх.

І стали тихо плакати
Дві хмароньки ясні,
І сльози їхні падали,
Сріблясті і рясні.

А трави в свої рученьки
Ловили радо їх
І грались, ніби в крем'яхи,
Сльозами хмарок тих.

Олександр Олесь

Наша річка

Сама собою річка ця тече,
маленька річечка, вузьенька, як долоня,
ця річечка Дніпра тихенька синя доня,
маленька донечка без імені іще.
Вона тече в городі в нас під кленом,
і наша хата пахне їй борщем.
Цвіте над нею небо здоровоно
солодкими хмарами з дощем.
Ця річечка тече для клена і для мене,
її й тоді я бачу, коли сплю.
Я річечку оцю в городі в нас під кленом,
як тата й маму і як мед, люблю.

Микола Вінграновський

Сонце обличчя материнського

Люблю Поділля і стрімкі Карпати
І юності усміхнену красу.
І першу пісню, що співала мати,
Через літа я гордо пронесу.

Бо пісня ця людей любити вчила,
В ній блиск роси, проміння молоде,
Вона, як чародійна дивна сила,
Крізь полум'я життя мене веде.

Коли скує, буває, душу туга
І світ здається лезами вогню,
В моєму серці визріва напруга:
Я материнську пісню жебоню.

О, скільки ще світами мандрувати,
Стрічати радість і журбу доріг!...
Але без пісні, що співала мати,
Я навіть дня прожити би не зміг.

Володимир Вихрущ

Завдання

1. Вікторина «Якому поету належать ці рядки?».

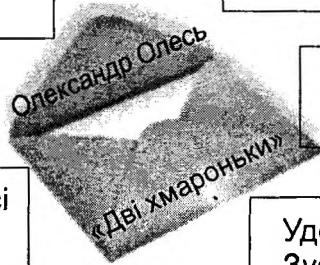
- Сонце гріє, вітер віє
З поля на долину.

- За сонцем хмаронька пливе,
Червоні поли розстилає.

2. Гра «Вклади потрібну строфу в конверт».

Із-за Дніпра широкого
у степ погуляти.

Не почуєте вже співу
Голосних, дзвінких пташок.

Сонце гріє, вітер віє,
З поля на долину.

Душа щемить і досі
від тих картин,
що зустрівач я там.

Удосвіта дві хмароньки
Зустрілися вгорі.

3. Поєднай слова, що римуються, і скажи, з якого вони вірша.

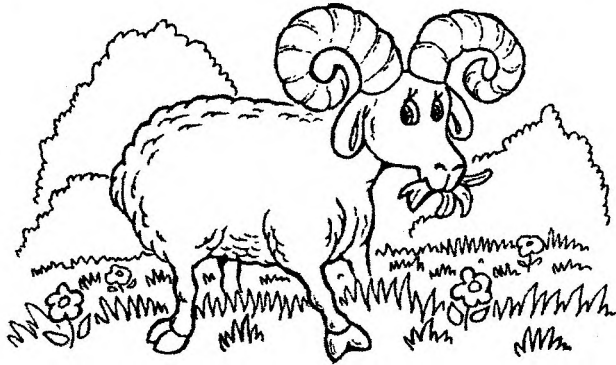
вчила •	• Карпати
красу •	• сила
туга •	• мандрувати
мати •	• не зміг
доріг •	• напруга

4. Відтвори вірш.

- Не бажай ти умом
- Але твердо держись,
- З тим ти сміло борись!
- В світі правильно жись.
- 1 Не високо мудруй,
- Понад світом кружить;
- А скоріш завізьмись
- А хто правду лама,

РОЗПОВІДЬ ПРО НАС САМИХ. БАЙКИ

Пастух-жартівник

Байка

Колись та десь був собі пастух, пас у горах вівці. Розкладав часом багаття під деревом, а то сидів і дивився на гори, де інші пастухи пильнували свої отари.

Одного дня пастух геть занудився біля овець, і схотілося вигадати йому якусь забавку. Думає, думає — і надумає. Стає на великий камінь і закричав:

— Вовки! Вовки! Рятуйте!

Почувши крик, ближчий пастух побіг на допомогу. Хлопець побачив його і зрадів.

«Ну, тепер посміюся, — думає. — Хай ще й інші прийдуть».

І знову заукав:

— Вовки! Вовки на моїх овець! Ряту-у-йте!

Почули його інші пастухи та кинулися щодуху на крик.

— Де вони? — питали в хлопця. — Де?

— Хто? — здивувався пастух, що сидів собі спокійно на камені.

— Та вовки ж! Де ти їх бачив? Кажі швидше!

Але пастух зареготав.

— Ха-ха-ха! Ха-ха-ха! Невже ви й справді повірили, що вовки? То ж я хотів тільки налякати вас та пожартувать!

— Добрий мені жарт! — гнівно промовив один пастух.

— То це ти змусив нас бігти, мов навіжених, аби посміятися? — підхопив другий. — Батогом би тебе почастувати, щоб сам так побігав! Ходімо, хлопці, хай йому грець!

І пастухи подалися до своїх овець.

А хлопець дуже тішився з своєї витівки і сміявся з недотеп.

— Пождіть трохи — я ще з вами пожартую. Вдалося раз, то вдасться й вдруге.

І справді, за кілька день хлопець, пасучи вівці, знову закричав:

— Вовки! Вовки! Рятуйте!

Пастухи зачули крик та й кажуть один одному:

— Чуєш, знову кричить?

— Та чую! Та, може, він знову жартує?

— А коли ні?

— Ну, то біжімо!

— Хутчій!

І щосили кинулися бігти. А прибігши, побачили — хлопець заходиться сміхом.

— Ха-ха-ха! Ну й дурні легковірні!

— Ти знову смієшся з нас, негіднику?

— Тут мало серця не повискакували, поки добігли!

— А я що, вас гнав? Були б розумніші — змикитили б. Ха-ха-ха!

Пастухи розгнівалися не на жарт, але нічого не сказали і мовчки повернулися до своїх овець.

Минув якийсь час. Одного разу сидів пастух під деревом біля багаття і раптом, глянувши на отару, завмер із жаху. Величезний вовцюга, вишкіривши зуби, мчав просто на овець.

— Ой матінко моя! Вовк! — вигукнув хлопець і кинувся бігти геть.

— Вовк! Вовк! Рятуйте! Ой, мої вівці! Пробі! Сюди!

А пастухи, зачувши крик, засміялися.

— Чуєте цього брехуна?

— Та чуємо. Знову жартує, але нема дурних. Годі вже.

А пастух не вгавав:

— Пробі! Вовк! Рятуйте! Справді вовк! Мерщій біжіть, бо овець пороздирає!

— Гукай когось іншого! — крикнув один пастух. — Ми вже знаємо твої жарти.

— Правду кажу! Правду! Ходіть побачите! Мерщій біжіть! Пробі!

— Знову нас дуриш? — гукнув інший пастух. — Бери когось іншого на кпини.

Ніхто не поспішив хлопцеві на допомогу. А вовк роздер кілька овець та й зник у лісі.

Відтоді пастух затямив: коли хочеш, аби тобі вірили, — ніколи не кажи неправди.

Езоп

Переклад Володимира Забаштанського

Вовк і Кіт

Байка

В село із лісу Вовк забіг...

Не думайте, що в гості, братця!

Ні, в гості Вовк не забіжить;

а він прибіг, щоб де-небудь сховаться:

проклятий люд з собаками настиг...

І рад би Вовк в які ворота вскочить,

та лишенько йому: куди не поглядить —

усюди Вовченька недоленька морочить, —

хоч сядь та й плач;

ворота, як на те ж, кругом усі заперті,
а дуже Вовкові не хочеться умерти
(бо ще він не нажився, бач!),
а гірше од людей — од видимої смерті...
Коли глядить — на загороді Кіт сидить,
на сонечку мурликає-дрімає.
Підскочив Вовк і до Кота мовляє:
— Котусю-братику! Скажіть мені скоріше,
хто із хазяїнів отут усіх добріший?
Я хочу попрохати, щоб хто мене сховав
на сей недобрий час. Я б у пригоді став!..
Чи чуєш гомін той? За мною то женуться!..
Котусю-батечку! Куди ж мені поткнуться?
— Проси мерщій Степана,
він добрий чоловік, —
Кіт Вовкові сказав.
— Так я у його вкрав барана.
— Ну, так навідайсь до Дем'яна.
— Е, і Дем'яна я боюсь:
як тільки навернусь,
він і згадає поросятко.
— Біжи ж, аж ген живе Трохим!
— Трохим? Боюсь зійтися з ним:
з весни ще злий він за ягнятко!
— Погано ж!.. Ну, а чи не прийме Клим?
— Ох, братику! Теля я в його звів!
— Так, бачу, ти усім тут добре надоїв,—
Кіт Вовкові сказав, —
чого ж ти, братику, сюди і забігав?
Ні, наші козаки ще з розуму не спали,
щоб Вовка од біди сховали!
І так-таки ти сам себе вини:
що, братику, посіяв, те й пожни!

Леонід Глібов

Мудра Паляниця

Пухка, рум'яна Паляниця
Колись у кошику на ферму забрела,
(ясніш сказать — Петрова молодиця
її поснідати взяла).
От поки поралися люди,
Хлібина, щоб розширить кругозір,
Грайливо випнула пшеничні груди
Та й стала оглядати двір.
І раптом — жах який!
Якраз перед собою
Побачила велику купу... гною.
«Тьху! — скрикнула, —
А що це за проява?
Чому отут розлігся у дворі?!
Либонь, тебе не для забави
Вивозять від зорі і до зорі.
Обридло всім тебе тут обминати,
Морочитись з тобою день при дні...
Ох, як ще гною в нас багато —
Аж соромно мені!..»
Тут кошик обіззавсь:
— Чого ти усіх ганиш*?
Від того розумнішою не станеш!
Забудь свої чванливі* болі,
Вгамуй свої дурні жалі —
Бо як гнойку не буде в полі,
То й паляниць не буде на столі.

Василь Симоненко

Тлумачний словничок

Гá нити — соромити, докоряти.

Чванлі ві — пихаті.

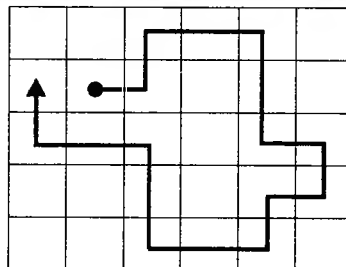
Завдання

1. Вікторина «З якої байки?»

- Вовки! Вовки! рятуйте!
- В село із лісу Вовк забіг.
- І так-таки ти сам себе вини:
що, братику, посіяв, те й пожни!
- Мерщій біжіть, бо овець пороздирає!
- Чи чуєш гомін той? За мною то женуться!..
- Пухка, рум'яна Паляниця
Колись у кошику на ферму забрела.

2. Прочитай зашифрований запис і дізнайся, чого вчить байка «Пастух-жартівник».

д	и	в	ж	д	м
у	з	а	р	и	с
д	в	а	д	г	о
л	и	р	з	о	в
к	у	п	и	р	ю

ТВОРИ ЗАРУБІЖНИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Русалонька

Далеко у відкритому морі вода зовсім синя, наче пелюстки волошок, і прозора, наче скло. Внизу, на самісінькому дні, живуть русалки. У найглибшому місці стоїть палац морського царя.

Морський цар давно вже овдовів, і його хазяйством відала стара мати. Вона заслуговувала на всілякі похвали, особливо за те, що дуже любила своїх маленьких онучок, морських царівен. Їх було шестеро, прегарних дівчаток, але найкращою за всіх була наймолодша.

Дивною дитиною була ця русалонька, така тиха, задумлива... Для неї не було більшої втіхи, як слухати про життя людей там, нагорі.

— Коли вам виповниться п'ятнадцять років, — казала бабуся, — вам буде дозволено впливати на поверхню моря.

— Ох, коли б мені вже було п'ятнадцять років, — казала русалонька. — Я знаю, що дуже полюблю той верхній світ і людей, які там живуть.

Нарешті їй виповнилося п'ятнадцять років.

— От і тебе виростили, — сказала їй бабуся. — Йди сюди, я причепурю тебе так само, як і твоїх сестер.

— Прощайте! — мовила русалонька і легко та плавно, наче бульбашка, піднялася на поверхню води.

Сонце тільки-но зайшло, коли вона виринула з води, але хмари ще палали пурпуром* і золотом.

Неподалік від неї колихався на хвилях великий корабель. Русалонька підпливла до самого борту, і, коли хвиля підносила її вгору, вона зазирала у прозоре віконце каюти. Там зібралось багато пишно вбраних людей, але найкращим серед них був молодий принц із великими чорними очима.

О! Який він був гарний!

Але тим часом насувалася страшна негода! Корабель скрипів і тріщав. Щогла зламалася навпіл, корабель ліг на бік, і вода полилася у трюм. Коли судно розтрощилося, русалонька побачила, як принц тоне в глибокому морі. Вона підтримала його голову над водою, і вони віддалися на милість хвиль.

Нарешті вона побачила перед собою тверду землю. Русалонька поклала принца на пісок, дбайливо піднявши його голову так, щоб її гріло сонячне проміння, а сама повернулася до батьківського палацу.

Часто вранці й увечері припливала вона до того місця, де залишила принца, дивилася, як дозрівали фрукти у садках і як їх зривали, як танув білий сніг на вершинах гір, але жодного разу не бачила принца, і щоразу, повертаючись додому, ставала все сумнішою.

Одного разу русалонька звернулася до старої бабусі:

— Я віддала б усе життя за те, щоб лише один день побути людиною!

— Ти не повинна думати про це! — відповіла стара. — Нам тут краще, і ми набагато щасливіші, ніж люди.

Русалонька непомітно вислизнула з батьківського палацу. Вона думала: «Я попливу до морської відьми. Може вона мені щось порадить і допоможе».

І русалонька попливла до бурхливого виру, за яким жила відьма. Нарешті, вона опинилася перед відьминим будинком.

— Я вже знаю, чого ти хочеш, — мовила морська відьма. — Дурницю ти надумала! Та, проте, нехай буде по-твоєму, тобі ж на біду, моя прекрасна царівно! Я приготую тобі зілля, від якого твій хвіст подвоїться й перетвориться на дві чарівні ніжки. Але знай: як тільки ти приймеш людський вигляд, то вже ніколи більше не зможеш бути русалкою! А коли принц не полюбить тебе дужче за своїх батьків і священник не з'єднає ваші руки у шлюбі, наступного ж ранку після його одруження з іншою твоє серце розіб'ється і ти перетворишся на морське шумовиння.

— Я згодна, — сказала маленька русалонька і зблідла, як смерть.

— Але ти повинна мені заплатити, — мовила відьма, — ти маєш віддати мені свій голос.

— Нехай буде так! — відповіла русалонька, а відьма поставила казан, щоб зварити своє чар-зілля.

Нарешті зілля зварилося. Маленька русалонька випила вогненний густий напій.

Коли вона опритомніла, перед нею стояв прекрасний молодий принц. Він узяв її за руку і повів до замку. Русалоньку одягли в дороге шовкове убрання. Вона здавалася найгарнішою за всіх у замку, але, на жаль, була німою.

З кожним днем вона ставала все милішою принцові, але йому й на думку не спадало, що він може зробити її королевою. «Він не знає, що я врятувала йому життя», — думала русалонька.

Та от почали гомоніти, що принц має одружитися з красунею, дочкою сусіднього короля. Казали, вона виховується далеко звідси, у святому монастирі.

Коли принц побачив красуню вперше, він промовив:

— Це ти! Це ти врятувала мені життя! — та міцно притиснув до серця свою наречену.

І на їх весіллі, що відбувалося на великому кораблі, русалонька сміялася й танцювала з думками про свою неминучу смерть.

Уночі ще раз поглянула русалонька на принца напівзгаслим поглядом і кинулася в море. Над морем зійшло сонце; його проміння падало ласкаво й тепло на мертвенно-холодне морське шумовиння, і русалонька не відчула смерті.

На кораблі лунав гомін, вирувало життя. Вона побачила принца з його гарною дружиною, які скрізь шукали її. Невидимо русалонька поцілувала молоду в чоло, усміхнулася принцові і разом з іншими дочками повітря полинула на рожеву хмаринку, що пливла в небі.

*Ганс Крістіан Андерсен
Переклад Оксани Іваненко*

Тлумачний словничок

Пурпур — темно-червоний, яскраво-червоний з фіолетовим відтінком колір.

Козетта

Уривок з роману «Знедолені»*

Од узлісся до криниці було сім чи вісім хвилин ходи. Козетта знала дорогу, бо багато разів ходила нею вдень. Вона не дивилась ні праворуч, ні ліворуч, боячись вгледіти щось у гіллі дерев або в кущах. Нарешті вона добулася до криниці.

То був природний водозбір, виритий водою в глинястому ґрунті, футів зо два завглибшки, обкладений кількома великими каменями. Джерело з тихим дзюрчанням витікало з-поміж них.

Лівою рукою Козетта вхопилась у темряві за молодий дубок над криницею, нахилилась і занурила відро у воду. Та, нахилиючись, Козетта не почула, що монета з кишені її фартушка впала в воду. Вона витягла назад майже повне відро й поставила його на траву.

Тільки тепер помітила Козетта, що їй бракує сили. Вона сіла на землю. Заплющила очі, потім розплющила.

Небо над головою вкривали чорні хмари, з рівнини дув холодний вітер, вгинаючи траву. Ліс стояв сумний. На галявинах купами чорніли кущі. Гілляки здавались довгими руками з пазурами, що намагаються вхопити здобич. Стебла сухого вересу,

гнані вітром, пролітали в повітрі, неначе налякані тікали від погоні. З усіх боків стелилися зловісні похмурі простори.

Козетті здавалось, ніби її схопила ця хмурна безмежна темрява. Вона дрижала. Бракує слів, щоб описати той дивний трепет, який проймав її морозом до самого серця. І Козетта заходилась рахувати вголос: раз, два, три, чотири — і так до десяти. А тоді знову спочатку. Це підбадьорило її. Вона підвелась. Її знову пройняв непоборний страх. Лишилась єдина думка — тікати, тікати щодуху, через ліс, через поле, аж до будинків, до вікон, до світла. Її погляд упав на відро з водою. Тенардьє навіювала Козетті такий жах, що дівчинка не наважилася тікати без відра. Вона обіруч вхопила його за дужку.

Козетта ступила кілька кроків, але відро було повне, важке, і їй довелося знову поставити його на землю. Вона передихнула, знову взяла відро й пішла далі, але на цей раз пройшла трохи більше. Перепочивши трохи, Козетта знову рушила далі. Важке відро одтягало її худенькі руки, вони дубіли в неї, а залізна дужка морозила її мокрі пальчики. Іноді вона мусила спинятись, і щоразу вода з повного відра хлюпала їй на голі змерзлі ноги.

Козетта дихала з якимось болісним хрипінням; ридання стискали їй груди, та плакати вона не насмілювалась. Вона навіть здаля боялась Тенардьє. Коло старого каштанового дерева Козетта зупинилась надовше, щоб добре відпочити, а тоді, зібравшись на силі, знову взяла відро й пішла далі. Раптом вона відчула, що відро полегшало. Чиясь, здалося їй — величезна, рука схопила його за дужку і підняла вгору. Козетта підвела голову. Велика, чорна, струнка постать ішла в темряві поруч із нею. То наздогнав її якийсь чоловік. Не мовивши ні слова, він узяв відро.

Козетта анітрохи не злякалась.

Чоловік мовив до неї тихим, низьким голосом:

— Тобі важко нести, дитино моя?

Козетта підвела голову й відповіла:

— Так, пане.

— Дай я понесу, — вів далі чоловік.

Козетта пустила відро. Чоловік пішов поруч з нею.

— Справді, дуже важко, — крізь зуби сказав він і додав: — А скільки тобі років, малятко?

— Вісім, пане.

— Ти здалека несеш це відро?

— Від криниці, що в лісі.

— А далеко ти живеш?

— Та з чверть години треба йти.

Чоловік трохи помовчав, а потім швидко спитав:

— У тебе, значить, немає матері?

— Не знаю, — відповіла дівчинка і, перш ніж чоловік устиг сказати щось, додала: — Здається, нема. У інших вона є. А в мене — ні. Мабуть, у мене ніколи не було матері.

Чоловік зупинився, поставив відро на землю, нахилився й поклав обидві руки на плечі дівчинці, придивляючись до неї.

— Як тебе звуть? — спитав чоловік.

— Козетта.

Незнайомий здригнувся. Він знову подивився на неї, потім здійняв руки з Козеттиних плечей, схопив відро й пішов далі.

— Де ти живеш, дитинко? — спитав він перегодом.

— У Монфермейлі, якщо ви знаєте.

— Ми туди й ідемо?

— Так, пане.

Він помовчав ще трохи.

— А хто ж такої пори послав тебе в ліс по воду? — питає він далі.

— Пані Тенардьє.

— А що ж вона робить, та пані Тенардьє?

Він намагався говорити байдужим тоном, але голос його якось дивно дрижав.

— Це — моя хазяйка, — відповіла дівчинка. — Вона держить корчму*.

— Корчму? — повторив чоловік. — Ага! Ну, то я переночую в ній сьогодні. Проведи мене.

— Ми туди й ідемо, — сказала Козетта.

Чоловік простував досить швидко. Козетта поспішала за ним. Вона не почувала втоми. Подеколи вона зводила очі й дивилась на нього з якоюсь особливою впевненістю й невимовним довір'ям.

Так минуло кілька хвилин.

— Хіба в пані Тенардье немає служниць? — знову спитав чоловік.

— Ні, пане.

— І ти сама?

— Так, пане.

Знову мовчанка. Потім заговорила Козетта:

— Там є ще двоє маленьких дівчаток.

— Яких дівчаток?

— Поніна і Зельма.

— Хто це Поніна і Зельма?

— Панночки Тенардье. Доньки моєї хазяйки.

— А вони що роблять?

— О, — сказала дитина, — в них є гарні ляльки, всякі іграшки, навіть визолочені. Роботи в них багато. Вони граються.

— Цілий день?

— Так, пане.

— А ти?

— А я працюю.

— Цілий день?

Дівчинка підвела свої великі очі, налиті невидимими в темряві слізьми, і сумирно відповіла:

— Так, пане.

Помовчавши, вона додала:

— Іноді, впоравшись, я теж граюся, коли мені дозволяють.

— Як же ти граєшся?

— Як можу. Мені дозволяють. Але в мене мало іграшок. Поніна і Зельма не хочуть, щоб я бавилась їхніми ляльками. У мене є тільки маленька олов'яна шабелька. Отакенька...

Дитина показала мізинчика.

Вони дійшли до околиці. Козетта повела незнайомого вулицями. Вони проминули пекарню, але Козетта забула, що їй загадали купити хліб. Чоловік уже не розпитував її, а похмуро мовчав.

Коли вони підійшли до корчми, Козетта боязко доторкнулась до його руки.

— Пане!

— Що тобі, дитино?

— Ось ми й прийшли.

— Ну?

— Чи ви не віддасте тепер мені відро?

— Навіщо?

— Бо коли хазяйка побачить, що ви мені помагали його нести, вона поб'є мене.

Чоловік оддав їй відро. За хвилину вони були вже коло дверей корчми.

Незнайомець сперся ліктями на стіл і глибоко замислився. Так минуло кілька годин. Всі розійшлися, корчму зачинили, вогонь погас, а незнайомець нерухомо застиг на своєму місці.

— Може пану завгодно піти відпочити?

— Так, ви праві. Вже пізно.

Жан Вальжан сів у крісло і знову замислився. Потім тихенько вийшов з кімнати, ніби чогось шукаючи. Спускаючись сходами, він почув чиєсь легке дихання. Під сходами, між старими кошиками і черепками, у пилюці і пні він побачив подертий матрац, на якому спала одягнута — щоб не замерзнути — Козетта.

Жан Вальжан хотів уже йти, коли помітив у темному кутку грубий, дерев'яний, розбитий і обліплений болотом черевик Козетти. У ньому не було нічого. Жан Вальжан понишпорив у кишені і опустив у черевик золоту монету.

Уранці тітка Тенардье подала йому рахунок. Постоялець не уважно глянув на нього, думаючи про щось інше.

— Як вам тут живеться? — несподівано запитав він у господині.

— Та не легко, — повільно відказала корчмарка*, вражена тим, що замість обурюватися, він цікавиться їхнім життям.

— У нас багато витрат, та ще й ця дитина...

— Яка дитина?

— Та Козетта ж.

— Так, кажете, вам важко годувати її? А якби я звільнив вас від неї?

— Від кого? Від Козетти? — одутлувате обличчя тітки Тенардье розпливлося у бридкій посмішці. — Дорогенький мій пане! Беріть її, цілуйте, доглядайте, посипайте цукром, пийте, їжте, і хай Бог благословить вас.

— От і гаразд.

— Півтори тисячі франків, добродію, — і Козетта ваша.

Незнайомець витягнув гроші, поклав на стіл і, притиснувши їх рукою, сказав:

— Приведіть Козетту.

Як і щоранку, Козетта взялася до прибирання. Але раз у раз кидала роботу, щоб помилуватися золотим блиском монети. На цьому її і застала тітка Тенардье, але — диво дивне — не вдарила і не вилаяла її.

— Ходи зі мною, Козетто, — майже лагідно сказала вона.

Корчмарка повела її до кімнати. Побачивши, що незнайомець ще тут, Козетта зраділа. А він почав діставати з пакунка вовняну сукенку, капелюшок, панчохи, черевички — усе чорного кольору.

— Візьми оце, дитино, і швидко перевдягнися.

На світанку ранні перехожі бачили незнайомого чоловіка, що вів за руку дівчинку у жалобі; вона несла величезну ляльку.

Багато з них не впізнали Козетту, яку доти бачили тільки у лахмітті.

Козетта йшла звідси назавжди. З ким? Вона не знала. Куди? Вона не знала. Ніхто не попрощався з нею, і вона ні з ким не прощалася. Її ненавиділи, і вона теж пішла з ненавистю в серці.

Козетта йшла поважно, поглядаючи на небо широко розплющеними очима. Іноді вона переводила погляд на свого супутника. Їй здавалося, що поряд з нею іде сам Господь Бог.

За Віктором Гюго
Переклад Миколи Іванова

Тлумачний словничок

Корчма́ — будівля або заїзд, де продавали спиртні напої.

Корчма́рка — господарка корчми, шинкарка.

Рома́н — великий за обсягом, складний за будовою прозовий твір художньої літератури, в якому широко охоплено життєві події, глибоко розкривається історія формування характерів багатьох персонажів тощо.

Завдання

1. Літературна вікторина «Хто це?» (за казкою Г. К. Андерсена «Русалонька»).

Найкраща, тиха, задумлива — _____.

Гарний, пишно вбраний, з великими чорними очима — _____.

Онучки, гарні дівчатка — _____.

2. Гра «Так або ні».

- Козетта росла у палаці.
- Дівчинка втопила у криниці горня.
- Вода хлюпала на її змерзлі ноги.
- Козетта зустріла великого рудого собаку.
- Чоловік узяв відро.
- Пані Тенардьє послала дівчинку по воду.
- Поніна і Зельма — сестри Козетти.
- У дівчинки була велика шабля.

3. Цікаво знати.

Віктор Гюго (1802–1885) — славетний французький письменник, твори якого відомі всьому світу. Він писав вірші, оповідання, історичні романи. «Козетта» — це уривок з роману «Знедолені». У ньому письменник з глибоким співчуттям зображує тяжке життя трударів, дітей, які поневіряються без батьків, голодують і страждають.

ЛЮДИНА ПОЧИНАЄТЬСЯ З ДОБРА

Учителька

Цей день був для Віри Іванівні особливо тяжким. Боліла голова, нило серце, і хотілося лиш одного: лягти і мовчки лежати, заплющивши очі. А тим часом треба було ще йти на останній урок. Коли пролунав дзвоник, на превелику силу підвелася з-за столу, взяла журнал і подалася з учительської.

До класу зайшла вже звичайною розміреною ходою. Швидким, пильним поглядом окинула учнів. Усі були на місцях, крім двох: Віктор Старченко в кутку біля вікна притис коліном до підлоги Веселовського, а той пручався й кричав:

— Пусти, он вчителька йде!

Збагнувши з раптової тиші, що це таки правда, Старченко підвівся і повагом, ніби неохоче, пішов через увесь клас до своєї парти.

«Знову, — з прикрістю подумала Віра Іванівна. — Ненадовго ж його вистачило». Але зауваження Старченкові не зробила. Стояла перед класом мовчазна, випростана, тамуючи роздратування.

Потім привіталась і почала урок. Учні сиділи тихо, але внутрішнє напруження в ній не спадало, так ніби ось-ось мало щось статись. І справді: тільки взялась писати на дошці тему уроку, як розітнувся зойк Веселовського. Хутко обернувшись, Віра Іванівна спостерегла, як Старченко, що сидів на першій парті, засунув руку до кишені.

— Прямо в лоб хтось поцілив, — заявив Веселовський, тримаючись рукою за голову. — Ось дивіться, чим стріляють.

І він показав туго згорнутий шматочок паперу.

— Та-ак, — протягла Віра Іванівна, намагаючись будь-що зберегти спокій. Тоді перевела погляд на Старченка й коротко наказала: — Дай сюди стрілячку.

— А це я стрельнув? — крикнув той, почервонівши, проте не зводячись з місця.

— Встань, коли з тобою розмовляють! А тепер покажи руку.

Учні засміялись: між великим та вказівним пальцями Віктора теліпалась тоненька гумова ниточка.

— Давай щоденник, — тихо промовила Віра Іванівна.

— А чого він в'язне?

— Давай щоденник, кажу тобі!

Хлопець одвернув голову вбік.

— Я забув удома...

Щоденник, звісно, лежав у нього в портфелі, і Віра Іванівна знала це. Але поки його буде нарешті витягнуто, минуть дорогоцінні хвилини, і вона не встигне пояснити новий матеріал. Ця думка налила її раптовою люттю.

— Геть із класу! — вихопилось у неї, перш ніж вона оволоділа собою.

Старченко навіть не ворухнувся.

— Вийди з класу, — вже спокійніше повторила Віра Іванівна. — Бо інакше я не буду проводити урок.

Одну коротку мить учителька й учень стояли віч-на-віч перед заанімілим класом. Тоді Старченко повернувся й помалу поплентався до дверей.

Віра Іванівна мовчки провела очима недоладну постать зі скуйовдженим чубом, в короткуватій, потертій куртці. І доки він буде, оцей лобуряка, псувати їй нерви? З початку року не було дня, щоб він не викинув якогось коника. І до того ж абсолютно не хоче вчитись! Скільки вмовляла, переконувала... Тижня не минуло, як дав обіцянку виправитись. І от знову...

Сяк-так одбувши урок, Віра Іванівна, похмура й незадоволена, повернулася до вчительської, сунула в шафу щойно зібрані в учнів зошити й опустилася на канапу.

— Віро Іванівно, що це ви сидите? Ходімо додому! — гукнули вже з порога колеги.

— Так, так... Треба йти, — обізвалась вона, не підводячись із канапи.

— То одягайтесь, ми вас почекаємо.

— Дякую, не треба, нам сьогодні не по дорозі. Я ще зайду до батьків одного учня.

Думка відвідати Старченків прийшла раптово. Так, вона піде й розповість батькам усе. Хай якось впливають на свого сина! У неї немає більше сил терпіти його витівки.

Старченки жили на околиці міста, біля залізничної колії, в одному з нових панельних будинків, що виростили за одне літо, як гриби. Ще зовсім недавно тут стояли дерев'яні будівельні бараки. Якось напіврозвалена пустка із вибитими шибками ще й досі бовваніла серед купи будівельного сміття.

Розшукавши потрібний під'їзд, Віра Іванівна постояла хвилину, віддихалась і посунула східцями нагору. Другий, третій, четвертий поверх... Підійматись було все важче. Віра Іванівна раз у раз зупинялась, щоб перевести дух.

Нарешті вибралася на п'ятий. Ліворуч — двері до квартири Старченків, оббиті чорною цератою. Віра Іванівна відчула легке запаморочення й прихилилася до одвірка. Але знизу вже хтось тупав по сходах, і вона, якомога підбадьорившись, рішуче натиснула кнопку дзвінка. Була в цю хвилину сердита на Вікторову матір. Могла б хоч коли-не-коли й сама заглянути в школу, поцікавитись, як там її син. А їй ані гадки. Однак тут же присадила себе. Спокій. Спокій — це головне, особливо зараз, коли їй чомусь так недобре. У квартирі почулися кроки, і Віра Іванівна стала в думці готувати слова, які скаже, коли Вікторова мати відчинить їй двері.

Але двері відчинила не мати. На порозі став Віктор, нахмурений і непривітний, явно не дуже-то схильний приймати гостей. Угледівши вчительку, — а її прихід не віщував нічого приємного, — хлопець наїжачився ще більше.

— Мати вдома? — запитала Віра Іванівна, почувуючи, що їй слабнуть ноги, і намагаючись триматись рівніше.

— Нема, — буркнув Віктор.

— А батько?

— Батько на роботі.

Такого повороту справ Віра Іванівна чомусь не чекала. Не могла стримати почуття досади й розчарування, і це, мабуть, відбилося в неї на обличчі. Бачила, що Віктор тільки й жде, як би зачинити двері, і знов ступнула була до сходів, але тут усе попливло їй перед очима. Щоб не впасти, знову прихилилася до одвірка і вхопилась за ручку одхилених дверей.

Якусь мить не бачила перед собою нічого. Тому й не змогла завважити, як одразу змінився Віктор. Увесь стрепенувся, з обличчя зник чужий, насторожений вираз, воно зблідло, стало розгубленим та безпорадним.

— Віро Іванівно! Що з вами? — почула вона дзвінкий, переляканий голос.

Хтось невміло й покvapно підхопив її під лікоть, завів до квартири й допоміг сісти на канапі. Підвівши обважнілі повіки, Віра Іванівна зовсім близько уgliedіла Вікторові очі — запитальні, тривожні, з блискучими, розширеними зіницями. Таких очей ще не бачила Віра Іванівна у цього завжди насупленого, зухвалого хлопця. Було в них щось нове для неї і дуже дивне, але цієї миті вона не могла збагнути, що саме, і взагалі не могла ні про що думати, тільки ледь чутно прошепотіла:

— Води...

Було чути, як Віктор метнувся до кухні, грюкнув стільцем, що трапився на дорозі, і за хвилику в її руках опинився вогкий, холодний емальований кухоль. Віра Іванівна повела очима: портфель лежав поруч на канапі. Намацавши бокову кишеньку, Віра Іванівна добула таблетку, запила її водою і відкинула голову на спинку канапи.

Хлопець збентежено стояв поруч із кухлем в руках. Нарешті зміркував щось і захапався:

— Я зараз... Я покличу маму... Вона тут, у сусідів.

Вікторові слова не зразу дійшли до свідомості Віри Іванівни. Якийсь час вона непорушно сиділа з відкинутою назад головою, потім розплющила очі і вмостилася зручніше на м'якому сидінні. Таблетка подіяла, і Вірі Іванівні потроху ставало краще. Коли Віктор із матір'ю вбігли до кімнати, то побачили вчительку вже у звичайній невимушеній позі людини, що заглянула на хвилинку до знайомих.

— Добридень, — першою озвалась Віра Іванівна до захеканої господині. — Пробачте, що налякала вас. І не турбуйтеся, будь ласка. Мені вже краще.

— Та ви б хоч прилягли, — заклопоталася Вікторова мати. — Ось я вам подушечку дам, — і вона кинулась до широкого нікельованого ліжка, огрядна, повнотіла, але жвава й метка, ніби дівчинка.

— Ні, ні, не треба, — спинила її Віра Іванівна. — Нічого не треба. Уже все пройшло. Я просто перевтомилась.

— Та як же й не перевтомитись, — підхопила господиня, сідаючи біля вчительки на канапі. — Вам би оце вже вдома бути, коло сім'ї, а ви аж до нас примандрували... Мабуть, мій уже знов якусь штуку встругнув? — вона кивнула на сина, що зостався був коло дверей, але там уже й місце було холодне.

Віра Іванівна й собі позирнула на двері, потім на спохмурніле лице господині і... не сказала нічого. Гіркі слова про її сина самі собою застряли на кінчику язика. Дивна річ! Вони вже здалися зайвими, непотрібними, вони просто втратили всяке значення після того так, власне, після того, як Віра Іванівна побачила коло себе Віктора з емальованим кухлем у руках.

— Біда мені з цим шибеником, — вела тим часом господиня далі. — І в кого він такий удався? Дома хлопець як хлопець — матір він розуміє. А от у школі... І Марія Семенівна на нього жалілась...

— А я не жалітись прийшла, — хутко заперечила Віра Іванівна. — Просто хочу познайомитись із вами, поговорити.

— Правда? — одразу повеселішала Вікторова мати. — Ну, слава богу! А як же там його успіхи?

— Бачите, — обережно почала Віра Іванівна. — Йому треба серйозно попрацювати в цьому році. Він надто відстав від інших учнів...

— Та звісно, — не без гіркоти озвалася Вікторова мати, — їхні ж матері з самого першого класу сидять над своїми дітьми, і перевіряють, і переписувати заставляють, а я...

— Я знаю, — кивнула вчителька, — але знаю й те, що Віктор здібніший за декого з тих, хто вчиться краще за нього.

Віра Іванівна заходилася пояснювати, як можна і треба подолати відставання. Вона чудово знала, що хлопець у кухні прислухається до розмови, і зверталася, власне, до нього. Їй чомусь вірилось, що тепер він по-новому сприйме її слова.

Коли Віра Іванівна нарешті зібралась додому, господиня гукнула сина:

— Вітю! Ти б провів учительку до трамвая...

— Ну от іще! — запротестувала Віра Іванівна. — Я й сама доберусь. Хіба це далеко?

Кивнувши на прощання господині з сином, що провели її до порога, Віра Іванівна спустилася сходами і вийшла на вулицю. І тут раптом усвідомила те, що вразило її в тому погляді Віктора. Вперше сьогодні хлопець побачив у ній не просто вчительку, що раз у раз робить зауваження, ставить двійки, а людину, живу людину, котра може занедужати, ба навіть і вмерти...

Надворі було зоряно. Десь зовсім близько, з невидного за будівлями залізничного насипу, пролунав гудок тепловоза. Віра Іванівна глибоко зітхнула і обережно рушила вперед по підмерзлих калюжах.

Інна Христенко

Розділена радість

У Катрусі сьогодні велика радість. Понад рік хворів її татко.

В лікарні лежав, три операції переніс. Мамі Катрусі було тяжко. Не раз, бувало, прокинеться Катруся вночі й чує: мама тихо плаче.

А сьогодні татко вже на роботі. Здоровий і бадьорий.

Радісно сяють Катрусині очі. Прийшовши до школи, зустріла дівчинка в дворі двох своїх однокласників, Петрика і Гришка. Зустріла й поділилась радістю:

— Наш татко видужав...

Петрик і Гришко, глянувши на Катрусю, здивовано знизали плечима й, нічого не сказавши, побігли ганяти м'яча. Катруся пішла до дівчаток, що гралися в класи.

— Наш татко видужав, — сказала вона, і радість засяяла в її очах.

Одна з дівчаток, Ніна, з подивом запитала:

— Видужав — ну й що з того?

Катруся відчула, як із грудей до горла підкотився важкий клубок і дихати стало важко. Вона відійшла до тополі на кінці шкільного подвір'я і заплакала.

— Чому ти плачеш, Катрусю? — почула вона тихий, ласкавий голос Кості, мовчазного хлопчика, її однокласника.

Катруся піднесла голову й, схлипуючи, відповіла:

— Наш татко видужав...

— Ой, як же це добре! — зрадів Костя. — Біля нашої хати в бору вже зацвіли проліски. Зайдемо після уроків до нас, нарвемо пролісків і понесемо твоєму татові.

Радість засяяла в Катрусиних очах.

Василь Сухомлинський

Морозиво

Стоїть така спека, що аж нічим дихати.

Юлечка та Олеся поспішають за морозивом — Юлина бабуся дала їм гроші. Дівчатка давно дружать і звикли ділитися одна з одною.

— Я куплю з абрикосовим або вишневим джемом, — мріє Олеся.

— А я люблю з родзинками, — додає Юлечка і від задоволення мружить очі.

Ось вже морозиво у руках, дівчатка розгортають блискучі папірці.

— Олесенько, поглянь... — жалісливо говорить Юлечка.

Біля дверей магазину сидить бабуся, яка просить милостиню. Від спеки вона розімліла і дремає, схиливши голову на груди, обважнілі руки опущені. Немає простягнутої руки — немає і милостині. Люди, не звертаючи уваги на стареньку, поспішають у своїх справах.

— Ой, бідна! — аж скрикнула Олеся. — Їй, мабуть, дуже жарко.

Дівчинка злегка торкається плеча старенької.

— Бабусю, ось візьміть, з'їжте, — просить вона, простягаючи своє морозиво з вишневим джемом.

Старенька прокидається і шепоче пересохлими губами:

— Дякую, любя, їж сама, ти ж маленька.

— Беріть, беріть, бабусю, — підтримує подругу Юлечка. — У нас ще одне є, нам на двох вистачить.

Дівчатка біжать у прохолоду зелені, а бабуся залишається під спекотним сонцем.

Віра Паронова

Не проходи повз

У Володі померла бабуся. І так йому шкода її, так шкода... Бабуся бавила його змалечку. Скільки вона казок розповіла, скільки книжок йому прочитала. Коли Володя був маленький, бабуся здавалась всесильною і мудрою. Без бабусі нікуди: ані в парк на гойдалках покататись, ані на санчатах з гірки, ані до лісу за пролісками.

Коли Володя пішов до школи, їхні стосунки змінилися. Він став незалежним від бабусі, всюди ходив з друзями. Бабуся дратувала його нагадуванням про невивчені уроки, розкидані речі, обтяжувала різними дорученнями: винести сміття, сходити в магазин, купити ліки.

Та ось бабусі не стало... Він вже ніколи не почує її тихий голос, не відчує на собі лагідний погляд. Невже він ніколи не зможе віддячити їй за любов та ласку? Коли згадував про бабусю, у грудях ставало гаряче і хотілось зробити щось хороше. Але що? От би хто підказав.

Володя поспішав до друга на день народження. Пухнастий сніжок падав на льодяні доріжки, накатані дітьми на тротуарі. Було слизько. Поперед ним, невпевнено ступаючи, йшла старенька невисокого зросту, худорлява, як і його бабуся. В руці вона

тримала коробку з тортом. «Мабуть, теж іде на день народження», — подумав Володя. Обганяючи, хлопчик поглянув на неї збоку і відчув, що не може покинути стареньку саму на слизькому тротуарі. Хтось владно радив: «Не проходи повз!»

— Доброго дня! — привітався Володя.

— Доброго дня! — відповіла бабуся, вдивляючись в обличчя хлопчика. — Щось я тебе не пригадую.

— А ми з вами не знайомі. Просто ви дуже схожі на мою бабусю. Дозвольте вас провести.

Володя підставив бабусі руку, зігнуту в лікті, старенька обперлась на неї.

— Дякую, любий. Дуже слизько. Боюсь упасти.

По дорозі старенька розповіла, що йде провідати однокласницю. Раз на місяць, одержавши пенсію, вони збираються на чаювання. Ще два роки тому їх було п'ятеро, а тепер залишилось троє. Вони підтримують одна одну і допомагають, чим можуть.

— От ми і прийшли, — радісно сповістила старенька, вказуючи на темний під'їзд багатопверхового будинку. Зараз розповім своїм дівчатам, якого чемного провідника мала. Щастя тобі, хлопчику!

Володя змахнув рукою на прощання і побіг далі.

Відтоді так і повелось: як побачить він стареньку жінку з важкими клунками або таку, що тупцює на тротуарі й не наважується перейти вулицю, одразу чує у своїй душі голос: «Не проходи повз!» І як би він не поспішав, зупиниться і допоможе. Спочатку він себе запитував: «Чому я так роблю? Хлопці, що проходять повз мене, насміхаються, а дівчата думають, що я задля них стараюсь, щоби привернути до себе увагу».

Згодом Володя зрозумів, що таким чином він намагається загладити свою провину перед померлою бабусею, аби хоч якось віддячити за її любов.

Віра Паронова

Завдання

1. Перевір себе (за оповіданням Інни Христенко «Учителька»).

1. Учительку звали:

- А Віра Йосипівна;
- Б Віра Іванівна;
- Г Віра Ігорівна.

2. Віктор мав у руках:

- А шнурочок;
- Б гумку;
- Г ниточку.

3. Хлопчик жив:

- А на другому поверсі;
- Б на дев'ятому поверсі;
- Г на п'ятому поверсі.

4. Учителька попросила:

- А чаю;
- Б хліба;
- Г води.

5. Учителька розповіла мамі:

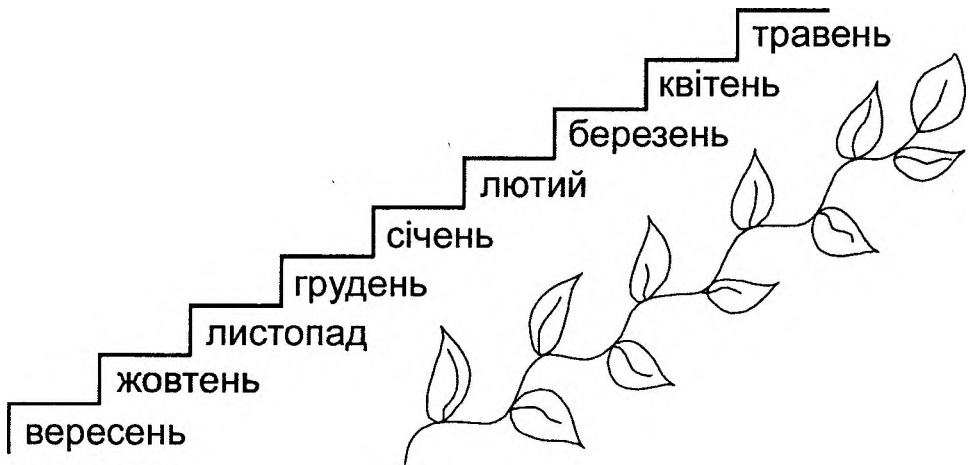
- А про те, як можна подолати відставання у навчанні;
- Б про те, як Віктор стріляв на уроці;
- Г про бійку між хлопцями.

Норми техніки читання у 4 класі (на кінець року):

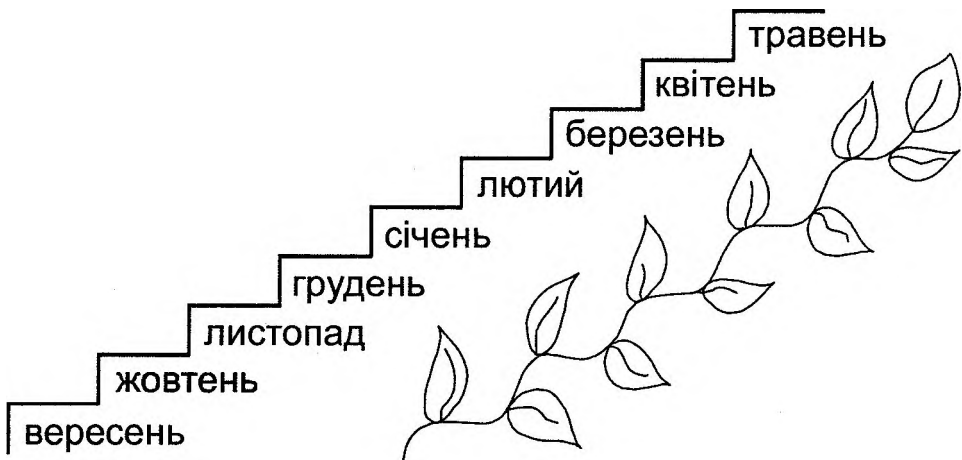
Свідомо, правильно, плавно, виразно читати вголос цілими словами у темпі — 80 слів за хвилину; мовчки — 100 слів за хвилину.

Мій темп читання

уголос

МОВЧКИ

ЗМІСТ

Рости книголюбом	3
Усна народна творчість.....	11
Міфи народів світу	20
Сторінками історії України	25
З любов'ю до рідної землі.....	37
Сторінки з книги природи	45
Цікаві пригоди братів наших менших.....	51
Літературні казки.....	58
А дружити треба вміти	69
Пригоди і захоплення твоїх ровесників.....	78
Видатні письменники.....	90
Розповідь про нас самих. Байки.....	100
Твори зарубіжних письменників	106
Людина починається з добра	116

ВІДПОВІДІ

Ребуси, зашифровки:

- с. 10 Книга для розуму, як теплий дощик для посівів.
- с. 106 Народ, мова, тризуб, земля.
- с. 107 Україна, Київ, лелека, хліб, край, верба.
- с. 124 Завжди говори правду.
- с. 154 Година, підвал, вітрило, сторона, місто, стоянка.

Загадки:

- с. 10 Книжка.

Навчальне видання

Кордуба Надія Євстахівна, Стрихар Мирослава Михайлівна

Позакласне читання
4 клас

Редактор *Олена Стефанишин*
Літературний редактор *Людмила Олійник*
Художник *Оксана Корнєєва*
Випусковий редактор *Олена Стефанишин*

Формат 70x100/16. 2,77 обл.-вид. арк. 3,27 ум.-др. арк. Тираж 10 000. Замовлення № 15-548.

Видавець і виготовлювач Редакція газети «Підручники і посібники».
46020, м. Тернопіль, вул. Поліська, 6а. Тел. (0352)-43-15-15; 43-10-21.
E-mail: pp@pp.utel.net.ua www.pp@pp.utel.net.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 765 від 11.01.2002 р.

Видавництво «Підручники і посібники»
пропонує посібники «Позакласне читання»
для учнів 1–4 класів початкової школи

Посібник «Позакласне читання» містить науково-пізнавальні та художні твори українських і зарубіжних письменників, казки, приказки, прислів'я, загадки на теми, передбачені шкільною програмою. Творчі й логічні завдання в кінці кожної теми допоможуть краще зрозуміти прочитане. На останніх сторінках посібника діти знайдуть норми техніки читання, «гілочки росту» з читання.

Замовляйте книги на сайті:
www.pp-books.com.ua

КНИГА ПОШТОЮ

46011, Тернопіль 11, а/с 376
Тел. (0352) 42-43-76
097-50-35-376
E-mail: post@pp-books.com.ua

ISBN 978-966-07-1736-7

9 789660 717367

46000, м. Тернопіль, вул. Поліська, 6А. Тел.: (0352) 43-15-15; 43-10-21

Збут: zbut@pp-books.com.ua Редакція: red@pp-books.com.ua Виробництво: print@pp-books.com.ua